

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 4 marca 2020 r.

Poz. 2103

UCHWAŁA NR XXI/203/2020 RADY MIEJSKIEJ W KOLE

z dnia 26 lutego 2020 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Koła na lata 2020-2023"

Na podstawie art.7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r., poz. 506 ze zmianami) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zmianami) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się, co następuje.

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Koła na lata 2020-2023”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Koła.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Kole
(-) Tomasz Sobolewski

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA KOŁA
NA LATA 2020 - 2023**

KOŁO 2019

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy miejskiej Koło.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami - zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	18
5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury.....	18
5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020.....	19
5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020..	19
5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa	21
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego.....	21
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego.....	23
5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego.....	26
5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	28
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta.....	29
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla miasta wpisane do rejestru zabytków.....	29
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	39
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	39
6.5. Zabytki archeologiczne.....	40
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	41
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	41
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	41
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	51

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	52
7.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego</i>	52
7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.....	56
8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków.....	63
9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków.....	72
10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	74
10.1. Gminna ewidencja zabytków.....	74
10.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	75
10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	75
10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	75
10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	77
10.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	77
11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	79
12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	80
13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	81

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy miasta są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego miasta Koła związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami miasta Koła na lata 2020-2023 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego miasta, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami miasta Koło na lata 2014-2017* przyjętego Uchwałą Nr XL/368/2013 Rady Miejskiej w Kole z dnia 27.11.2013 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy miejskiej Koło

Gmina Miejska Koło jest położona w centrum Polski, na wschodnim krańcu województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 130 km od jego stolicy, Poznania. Gmina należy administracyjnie do powiatu kolskiego, stanowiąc jedną spośród jedenastu gmin go tworzących, zajmując ok. 1,37% jego powierzchni, środkowo-zachodnią część. Usytuowana w północnej części mezoregionu geograficznego Kotliny Kolskiej, która etnograficznie znajduje się na granicy ziemi łęczyckiej, wschodniej Wielkopolski i ziemi sieradzkiej, natomiast pod względem administracyjnym położona jest na styku województw łódzkiego i wielkopolskiego, w odcinku środkowym rzeki Warta. Ośrodkiem administracyjnym gminy jest miasto Koło, rozlokowane po obu stronach rzeki, przy równoleżnikowo przecinającej je drodze krajowej nr 92 i magistrali kolejowej

Poznań - Warszawa, pełniące rolę wielofunkcyjnego ośrodka regionalnego i będące również siedzibą władz samorządowych odrębnej gminy wiejskiej, a także siedzibą starostwa. W latach 1975 – 1998 gmina była położona w ówczesnym województwie konińskim.

Powierzchnia gminy wynosi 14 km² (dane GUS z 2018 r.). Użytki rolne zajmują ok. 48% jej powierzchni, tereny leśne 5 % (jest to wartość mniejsza od średniej powiatu kolskiego – 11,8%), grunty zabudowane i zurbanizowane 45 %, a wody pochłaniają 2 % terytorium gminy. Tereny o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych zostały objęte ochroną prawną. Jest to Specjalny Obszar Ochrony Ptaków Natura 2000: Dolina Środkowej Warty (PLB300002). Dolina Warty w okolicach Koła to siedlisko łągów wierzbowych i topolowych - najżyźniejszych i najbardziej zagrożonych wyginięciem siedlisk leśnych Europy. Na terenach zalewowych dna doliny sprzyjające warunki siedliskowe znajdują łąki wyczyńcowe, śmiałkowe i kaczeńcowe, trzcinowiska i szuwary. Nietrudno tutaj spotkać bobra, piżmaka, wydrę, jenota lub szopa pracza. Dobre warunki do żerowania i gniazdowania mają liczne ptaki wodno-blotne i drapieżne. Nie brak przedstawicieli płazów i gadów.

Według danych GUS z dnia 30.12.2018 r., gmina zamieszkiwana jest przez 21 994 mieszkańców, co stanowi ponad 25% ludności powiatu kolskiego. Gęstość zaludnienia wynosi 1588 os/km². Miasto Koło sąsiaduje:

- od południa z gminą wiejską Kościelec,
- od zachodu, od wschodu i północnego wschodu z gminą wiejską Koło,
- od północy z gminą wiejską Osiek Mały.

Infrastruktura drogowa miasta obejmuje sieć dróg gminnych i dróg powiatowych. Krzyżują się tu drogi krajowa z wojewódzkimi: DK 92 Warszawa-Poznań, DW 270 Koło-Brześć Kujawski, DW 473 Koło-Łask. Przebiega też międzynarodowa magistrala kolejowa E20 Berlin – Warszawa – Moskwa, z odnowionym dworcem kolejowym w północnej części miasta, przy ulicy Kolejowej. Na południe od miasta przebiega, w niewielkiej odległości, autostrada A-2 z węzłem Koło, łącząca Moskwę z Berlinem.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski Jerzego Kondrackiego, obszar gminy położony jest w obrębie Kotliny Kolskiej, która wchodzi w skład makroregionu Niziny Południowowielkopolskiej, obejmującej fragment Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Rzeźba terenu jest dość urozmaicona. Różnice wysokości pomiędzy wysoczyzną – 121.5 m n. p. m. - w granicach miasta,

a obniżeniem koryta Warty – około 90.5 m n.p.m. - przekraczają 30 m. W rejonie Koła Warta jest rzeką silnie meandrującą, zmienia swój kierunek z południkowego na równoleżnikowy i kieruje się na zachód, przyjmuje także swoje dopływy: prawobrzeżny – rzeczkę Rgilewkę i lewobrzeżny – Teleszynkę. Występują tu także zlewiska rzek Ner i Kielbaska, stąd charakterystyczną cechą krajobrazu są liczne starorzecza, okresowo zalewane łąki nadrzeczne oraz piaszczyste wydmy, porośnięte borami sosnowymi. Na terenie miasta występuje dużo terenów zieleni urządzonej. Koło jest miejscem żerowania niemal wszystkich występujących w Polsce gatunków nietoperzy. Potencjalnym bogactwem miasta są udokumentowane, bogate w mikroelementy złoża wód termalnych o temperaturze wypływu sięgającej 95 st. C. Mogą one mieć zastosowanie w balneologii i być źródłem energii odnawialnej.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Później obszar zamieszkiwany był przez ludność prasłowiańską. W czasach piastowskich tereny te należały do kasztelanii łądzkiej, wchodzącej w skład Wielkopolski. Miasto Koło zostało lokowane na terenie wsi Colo, na wyspie w rozwidleniu rzeki Warty. Przywilej lokacyjny, datowany na 18 lipca 1362 r., na prawie magdeburskim otrzymał wójt Henryk od króla Kazimierza Wielkiego. Gotycki zamek, którego ruiny dotrwały do naszych czasów, był pierwszą siedzibą starostów kolskich. Królewskie miasto było siedzibą nie tylko starostwa niegrodowego, ale też ważnym ośrodkiem życia administracyjnego i politycznego. Od 1433 r. do 1716 r. odbywały się tutaj Sejmiki Generalne Prowincji Wielkopolskiej. Zjazdy szlachty sprzyjały rozwojowi rzemiosła i handlu. Pierwszy kościół murowany wzniesiono w końcu XIV w., w 2 poł. XV w. zbudowany został zespół klasztorny bernardynów, z fundacji Jana Hińczy z Rogowa, starosty kolskiego. Wzniesiony w 1 poł. XVI w. ratusz jest jednym z najciekawszych budynków architektury municypalnej w Wielkopolsce. W mieście już w XVI w. liczna była społeczność żydowska, która w 1555 r. uzyskała przywilej osadzania się w Kole, a w 1593 r. pełnię praw obywatelskich. Podczas „potopu szwedzkiego” w 1655 r. miasto zostało zniszczone, ale już w 2 poł. XVIII wieku było największym miastem ówczesnego powiatu konińskiego i liczyło 1400 mieszkańców. Po II rozbiórce Polski w 1793 r. dostało się pod panowanie pruskie, natomiast w 1815 r. znalazło się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należało do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego. Z początkiem XIX w. Koło przekształciło się w prężny ośrodek sukienniczy, ceramiczny i handlowy. Było tu ponad 20 spichlerzy na zboże, które

rzeką splawiano do Prus. Jeden z nich zachował się do dzisiaj nad brzegami Warty. Transport rzeczny służył także dostarczaniu surowców do fabryk porcelany i fajansu, w tym do otwartej w poł. XIX w. przez kupca poznańskiego Józefa Freudenreicha pierwszej fabryki fajansu i majoliki. W latach 1832-1833 w mieście znajdowały się 22 przędzalnie i 43 warsztaty tkackie. W roku 1876 pracowały w mieście już cztery fabryki ceramiczne. W 1867 r. Koło zostało stolicą nowo utworzonego powiatu kolskiego, w guberni kaliskiej. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. Po odzyskaniu przez Polskę w 1918 r. niepodległości miasto znalazło się w woj. łódzkim. Okres międzywojenny wiąże się z dalszym rozwojem miasta i uruchomieniem połączenia kolejowego z Warszawą i Poznaniem. 1 kwietnia 1938 r. Koło przyłączono administracyjnie do województwa poznańskiego. W czasie II wojny światowej, 26 października 1939 r. miasto włączono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty” i rozpoczęto gruntowną przebudowę na potrzeby hitlerowskich żołnierzy i przesiedlonych Niemców. Nastąpiły wysiedlenia, terror, aresztowania, egzekucje, wywózki do obozów koncentracyjnych i eksterminacja ludności żydowskiej. Przy wyzwaniu Koła w ciężkich walkach z Wehrmachtem poległo 132 żołnierzy radzieckich, którzy zostali pochowani na miejscowym cmentarzu wojennym. Od stycznia 1945 r. rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych i przeobrażanie w realiach 2 poł. XX i początku XXI w. W wyniku reformy administracyjnej 1975 r. Koło przyłączono do utworzonego województwa konińskiego, a po kolejnej reformie w 1999 r. do województwa wielkopolskiego. Obecnie podejmowane przez władze samorządowe działania podnoszą atrakcyjność miasta dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż miasto związane jest z biografią znanych osób lub miejscem ich spoczynku np. Koło to miejsce dzieciństwa i wczesnej młodości powieściopisarki Stanisławy Fleszarowej-Muskat, a na cmentarzu katolickim przy ul. Poniatowskiego znajduje się grób ks. Serafina Opalko – proboszcza parafii św. Krzyża, podpułkownika zasłużonego w walkach wojennych.

Dziedzictwo kulturowe miasta upowszechnia, działające na jego terenie, Muzeum Technik Ceramicznych - prezentuje historyczne metody produkcji wyrobów ceramicznych, przechowuje archiwalia, wydaje publikacje.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy Koła, np. obelisk zwieńczony orłem, upamiętniający pierwotnie Powstańców Styczniowych 1863 r., po

odbudowie w 1992 r. poświęcony wszystkim "Bojownikom o wolność i niepodległość"; pomnik w miejscu dawnej synagogi na Nowym Rynku, głaz przed dworcem kolejowym upamiętniający ok. 80 tys. Żydów transportowanych tędy z getta łódzkiego do obozu zagłady Kulmhof; pomnik i tablica upamiętniające ofiary nalotu lotnictwa niemieckiego na pociąg i dworzec kolejowy, dokonanego 2 września 1939 r., na ścianie budynku ratusza tablica upamiętniająca miejsce kaźni 3 Polaków, zastrzelonych przez hitlerowców 27.04.1940 r.; tablica na budynku przy ul. Mickiewicza, upamiętniająca pisarkę Stanisławę Fleszarową-Muskat, która w latach 1927-36 pobierała w nim naukę.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami miasta Koło na lata 2020-2023* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019, poz. 506 ze zm.).

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do

- którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych

podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez

względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

1) wpis do rejestru zabytków,

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,

2) uznanie za pomnik historii,

3) utworzenie parku kulturowego,

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na

Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r., poz. 1609 ze zm.).
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r., poz. 506 ze zm.)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2018, poz. 799 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2018, poz. 1614 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a, ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2018 r., poz. 1945)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorzady obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U.

z 2018 r., poz. 2204 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2019 r., poz. 1186 ze zm.)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in.

pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004-2013 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.) **wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 14.06.2005 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Strategia rozwoju kraju 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25.09.2012 r.)

Strategia rozwoju kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo, zakłada poprawę dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, a w efekcie wzrost świadomości społecznej w związku z postulowanym upowszechnieniem wykorzystania technologii cyfrowych. Wprowadzeniu odpowiednich standardów świadczenia usług publicznych oraz zwiększeniu ich dostępności służyć będzie szersze i bardziej kompleksowe wykorzystanie technologii informatycznych i komunikacyjnych oraz rozwój niezbędnej do tego infrastruktury, w tym usług kulturalnych (digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego są również ważnym czynnikiem rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, wpływają na budowanie silnej pozycji ośrodków miejskich.

5.1.3. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 26.03.2013 r.)

Głównym celem *Strategii rozwoju kapitału społecznego* jest wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Głównemu celowi przyporządkowano cztery cele szczegółowe, wśród których czwarty, „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” odnieść można do ochrony dziedzictwa kulturowego. Wśród kierunków działań wymienia się:

- tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury.

W *Strategii* podnosi się również kwestię aktywnego udziału społeczeństwa w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5.1.4. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie

końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu wg stanu na dzień 0.06.2017 r. zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań,

upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,

- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego

Zaktualizowana „Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020” jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego. Przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XXIX/559/12 z dnia 17 grudnia 2012 roku.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

Generalnym celem „Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego” jest

poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej, skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten będzie realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych.

W ramach celu strategicznego „Zwiększenie spójności województwa” określony został cel operacyjny „Wsparcie terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego”. Środowisko kulturowe może być dla wybranych obszarów istotnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej i budowania lokalnych przewag konkurencyjnych. Na wielu obszarach jest ono jedynym realnym czynnikiem wzrostu.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- kompleksowe programy rewitalizacji i aktywizacji gospodarczej wykorzystującej walory kulturowe,
- tworzenie parków kulturowych,
- promocja terenów o wybitnych walorach kulturowych,
- odnowa obiektów dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny zakładający „Zwiększenie zasobów oraz wyrównywanie potencjałów społecznych województwa” ma być realizowany poprzez cel operacyjny „Ochrona i utrwalanie dziedzictwa kulturowego”

Jednym z fundamentów kapitału społecznego jest tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja. Bez poczucia tożsamości i znajomości własnej kultury nie można budować więzi społecznych. Rozwój społeczny, w tym tożsamość kulturowa, jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu.

Wielkopolska może być regionem, który nie tylko wspiera wewnętrzny rozwój kulturalny, ale również przyciąga jednostki kreatywne, działające w przestrzeni kultury poprzez stworzenie wizerunku regionu otwartego na mobilność idei oraz odmienne wzorce i wartości kulturowe.

Cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- promocja kultury regionalnej,
- poprawa warunków dla utrwalania tożsamości oraz upowszechniania dorobku kultury lokalnej i regionalnej,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz historycznego regionu,

- wsparcie rozwoju kultury jako jednego z kreatywnych sektorów gospodarki regionu i rozwój przedsiębiorczości w tej dziedzinie,
- wzmocnienie pluralizmu kulturowego jako rozwojowej przeciwwagi dla dziedzictwa kulturowego regionu,
- stymulacja przepływu treści kulturowych (transfer międzykulturowy) oraz wewnętrznej innowacji w sferze kultury, jako niezbędnych czynników rozwoju kultury,
- zmniejszanie przestrzennych, społecznych i ekonomicznych dysproporcji w dostępie do kultury.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe. Z terenu miasta Koła wymieniono ruiny zamku kolskiego.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnianie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojaskowych, historycznego rozplanowania miejscowości,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych

- o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,
  - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
  - zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,
  - określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,
- b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:
- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleni komponowana),
  - wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,
  - zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
  - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,
  - określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,
- c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy

przeźreni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa wielkopolskiego

"Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim do 2020 roku", przyjęta została Uchwałą Sejmiku Województwa Wielkopolskiego Nr XVIII/481/16

z dnia 25 kwietnia 2016 r. Wśród celów strategicznych wymieniono „Rozwój produktów turystyki kulturowej”, w ramach którego wyznaczono m.in. następujące cele operacyjne:

1. Rozwój szlaków turystyki kulturowej, w szczególności Szlaku Piastowskiego, który realizowany powinien być przez następujące kierunki działań:

- kontynuacja i wzmacnianie działań na rzecz uporządkowania i restytucji Szlaku Piastowskiego, jako wiodącego szlaku turystyki kulturowej w Wielkopolsce,
- uporządkowanie pozostałych istniejących szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza powiązanych ze Szlakiem Piastowskim,
- wspieranie tworzenia tematycznych szlaków kulturowych,
- odpowiednie oznakowanie turystyczne szlaków kulturowych i obiektów na szlakach,
- rozwój ogólnodostępnej infrastruktury wokół obiektów położonych na szlakach (m.in. tablice informacyjne, elementy małej architektury),
- lobbing na rzecz zwiększania dostępności obiektów znajdujących się na szlakach (np. stałe godziny otwarcia obiektów, poprawa realnej dostępności dla zwiedzających – dotyczy zwłaszcza obiektów znajdujących się w mniejszych miejscowościach,
- podnoszenie poziomu wiedzy i informacji o historii oraz wartości kulturowej obiektów znajdujących się na szlakach, np. poprzez: uaktualnianie informacji uwzględniających obecny stan badań naukowych, aktualizację stron internetowych zarządzanych przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, dążenie do zamieszczania aktualnych informacji na ogólnopolskich i zagranicznych stronach internetowych dotyczących turystyki kulturowej w Wielkopolsce, sukcesywne wydawanie materiałów promocyjnych, również w językach obcych,
- zwiększanie liczby wydarzeń kulturalnych na szlakach oraz koordynacja chronologiczna ich realizacji tak, by - w miarę możliwości - nie nakładały się na siebie,
- zwiększanie atrakcyjności szlaków dla turystyki rodzinnej, zaangażowanie w tworzenie oferty skierowanej do dzieci i młodzieży.

2. Zachowanie dziedzictwa (zarówno kulturowego jak i przyrodniczego) dla przyszłych pokoleń, gdzie eksploatację turystyczną należy połączyć z działaniami zmierzającymi do ich ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Cel realizowany powinien być przez następujące kierunki działań :

- objęcie ewidencją obiektów o znaczącym potencjale turystycznym,

- wyznaczanie działań priorytetowych w obszarze ochrony zabytków,
- inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną obiektów o ważnym znaczeniu i potencjale turystycznym,
- wspieranie inicjatyw objęcia ochroną terenów sąsiadujących z obiektami kulturowymi o ważnym znaczeniu turystycznym.

3. Propagowanie rozwoju turystyki kulturowej - cel ten realizowany powinien być przede wszystkim przez następujące kierunki działań:

- wspieranie oferty aktywnych form spotkań z kulturą (np. inscenizacje historyczne, archeologia doświadczalna, zwiedzanie fabularyzowane, gry miejskie, questy, widowiska, festiwale),
- zgłaszanie produktów turystycznych Wielkopolski do konkursów na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
- poprawa dostępności obiektów turystyki kulturowej dla osób z niepełnosprawnością i osób starszych.

5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z dnia 06.12.2017 r., poz. 8118).

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

W przyjętym dokumencie określone zostały główne cele, którym przyporządkowano kierunki działania:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich zachowania,
  - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich obiektów zabytkowych,
  - opieka nad zabytkami archeologicznymi.
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych

- wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych,
- promocja dziedzictwa lokalnego,
  - wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
4. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych,
- upowszechnianie wiedzy o regionie.
5. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne,
- propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
7. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych,
- udostępnianie obiektów zabytkowych,
  - wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla miasta wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie miasta wpisanych do rejestru zabytków należą:

DZIELNICA STAROMIEJSKA, XIV – k. XVIII w., 1825-1827 r., k. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-31/384 z dnia 26.07.1951 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., ul. Kościelna, mur., k. XIV

– ok. 1410 r., dobudowa kaplicy MB Nieustającej Pomocy pocz. XVI w., kaplica

MB Częstochowskiej 1863 r., kruchta 1897 r.,

Rejestr zabytków nr A-2/232 z dnia 17.01.1953 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO, ul. Sienkiewicza:

a. kościół, mur., 1882 – 1883 r.,

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

b. pastorówka nr 5, mur., 1903 r.

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BERNARDYNÓW, ul. Klasztorna,

a. kościół p.w. Nawiedzenia NMP, mur., ok. 1456(66) – 1482 r., rozebrany 1773 r.,
budowa świątyni późnobarokowej 1773-1782 r.,

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

b. klasztor, mur., ok. 1456(66) – 1482 r., przebud. 1755-1764 r.

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

KAPLICA P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO, ul. Poniatowskiego, mur., 1905 r.,

Rejestr zabytków nr A-460/201 z dnia 7.05.1991 r.

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI Z BRAMĄ I OGRODZENIEM,
ul. Poniatowskiego, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 23.11.1998 r.

RATUSZ, ul. Stary Rynek 1, mur., 1 poł. XVI w., 1782 r., 1835-1837 r.

Rejestr zabytków nr A-27/376 z dnia 17.01.1953 r.

BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO, ob. Urząd Miejski, ul. Mickiewicza 12,
mur., 1883 r.

Rejestr zabytków nr A-458/199 z dnia 7.05.1991r.

ul. Grodzka

DOM NR 2, mur., 2 poł. XIX w., przebud. 1920 r.

Rejestr zabytków nr A-533/274 z dnia 14.10.1998 r.

ul. Mickiewicza

WILLA, ul. Mickiewicza 27, mur., 1880-1890 r.,

Rejestr zabytków nr A-459/200 z dnia 7.05.1991r.

ul. Stary Rynek

DOM NR 26, mur., 1887 r.

Rejestr zabytków nr A-470/211 z dnia 17.02.1992 r.

ul. Żelazna

SPICHLERZ NR 4, drewn., pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-24/324 z dnia 22.09.1950 r.

ZESPÓŁ FABRYKI FAJANSU I PORCELANY FREUDENREICHÓW:

a. piecownia, ul. Sienkiewicza 9, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

b. malarnia, ul. Zielona, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

c. przerobownia mas i odlewnia wyrobów, ul. Sienkiewicza, mur., 3 ćw. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

d. piec dwukomorowy do wypalania wyrobów fajansowych, 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr 1518/A z dnia 29.05.1974 r.

e. willa właściciela, ul. Sienkiewicza 7, mur., 1912 r.

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 21.12.1998 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

DZIELNICA STAROMIEJSKA, XIV – k. XVIII w., 1825-1827 r., k. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-31/384 z dnia 26.07.1951 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., ul. Kościelna:

a. kościół, mur., k. XIV – ok. 1410 r., dobudowa kaplicy MB Nieustającej Pomocy pocz. XVI w., kaplica MB Częstochowskiej 1863 r., kruchta 1897 r.,

Rejestr zabytków nr A-2/232 z dnia 17.01.1953 r.

b. ogrodzenie, mur., 1861 r.,

c. plebania nr 10, mur., XIX/XX w.,

d. dom parafialny nr 8, mur., 1933 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO, ul. Sienkiewicza:

a. kościół, mur., 1882 – 1883 r.,

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

b. pastorówka nr 5, mur., 1903 r.

Rejestr zabytków nr A-450/191 z dnia 17.10.1990 r.

ZESPÓŁ KLASZTORNY BERNARDYNÓW, ul. Klasztorna,

a. kościół p.w. Nawiedzenia NMP, mur., ok. 1456(66) – 1482 r., rozebrany 1773 r., budowa świątyni późnobarokowej 1773-1782 r.,

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

b. klasztor, mur., ok. 1456(66) – 1482 r., przebud. 1755-1764 r.

Rejestr zabytków nr A-11/263 z dnia 17.01.1953 r.

c. ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA RZYMSKOKATOLICKIEGO, ul. Poniatowskiego:

a. cmentarz, 2 poł. XIX w.,

b. kaplica p.w. Przemienienia Pańskiego, mur., 1905 r.,

Rejestr zabytków nr A-460/201 z dnia 7.05.1991 r.

c. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., XIX/XX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO, ul. Poniatowskiego:

a. cmentarz, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 23.11.1998 r.

b. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 23.11.1998 r.

c. dom grabarza, mur., 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ CMENTARZA rzymskokatolickiego, późn. prawosławnego, ob. wojennego, ul. Poległych:

a. cmentarz, XVIII-XX w.,

a. pozostałości ogrodzenia, mur., 2 poł. XIX w.

CMENTARZ ŻYDOWSKI, ul. Słowackiego, XVI w.

KAPLICZKA, ul. Blizna (k/nr 85), pocz. XX w.

KAPLICZKA, ul. Bogumiła (k/nr 33), mur., ok. 1930 r.

KAPLICZKA, ul. Poniatowskiego, mur., pocz. XX w.

RATUSZ, ul. Stary Rynek 1, mur., 1 poł. XVI w., 1782 r., 1835-1837 r.

Rejestr zabytków nr A-27/376 z dnia 17.01.1953 r.

BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO, ob. Urząd Miejski, ul. Mickiewicza 12, mur., 1883 r.

Rejestr zabytków nr A-458/199 z dnia 7.05.1991r.

BUDYNEK STAROSTWA POWIATOWEGO, ul. Sienkiewicza 25/27, mur., pocz. XX w.

SZPITAL, ul. Poniatowskiego 25, mur., 1915-1917 r., rozbud. 1955-1958 r.

ZESPÓŁ SZKOŁY POWSZECHNEJ, ob. Zespół Szkół Ekonomiczno - Administracyjnych, ul. Sienkiewicza 1:

a. szkoła, mur., pocz. XX w., rozbud. 1991-1992 r.,

b. dom nauczycieli, mur., pocz. XX w.

GIMNAZJUM KOEDUKACYJNE, ob. szkoła podstawowa, ul. Szkolna 2/2A, mur., ok. 1926 r., rozbud. 1938 r.

SZKOŁA REALNA, ul. Mickiewicza 14, mur., 1884 r., rozbud. ok. 1938 r.

SZKOŁA POWSZECHNA, ob. szkoła podstawowa, ul. Toruńska 68, mur., 1922-1924 r.

OCHRONKA, ob. przedszkole, ul. Wojciechowskiego 9, mur., 1 ćw. XX w.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec, ul. Kolejowa 19, mur., 1928 r.,

b. wieża ciśnień, ul. Składowa 1 a, mur., 1928 r.

ZESPÓŁ JATEK MIEJSKICH:

a. jatki, ul. Grodzka 1, mur., ok. poł. XIX w., przebud. ok. 1950 r.,

b. dom, ul. Kilińskiego 2, mur., ok. poł. XIX w.

KARCZMA Z ZAJAZDEM, ob. budynek mieszkalno-handlowy, ul. Poniatowskiego
3, mur., k. XIX w.

DWÓR, ul. Asnyka 37, drewn.-mur., 2 poł. XIX w., ok. 1920 r.

ZESPÓŁ PARKU MIEJSKIEGO IM. S.MONIUSZKI, ul. Sienkiewicza:

a. park, 1870 r.,

b. altana, drewn., ok. 1930 r., rekonstrukcja 2000 r.

ul. Asnyka

DOM NR 2, mur., ok. 1920 r.

DOM NR 12, mur., ok. 1920 r.

DOM NR 19, mur., pocz. XX w.

DOM NR 23, mur., ok. 1910 r.

DOM NR 24, mur., 1910 r.

DOM NR 26, 2 poł. XIX w.

MAGAZYN ZBOŻOWY, ob. dom nr 30, ok. 1910 r., 1931-1932 r.

ul. Blizna

DOM NR 41, mur., 1927 r.

ul. Bogumiła

DOM NR 15, mur., ok. 1930.

ZESPÓŁ DOMU NR 19:

a. dom, mur., ok. 1930 r.,

b. oficyna, ob. dom nr 21, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 30, mur., ok. 1930 r.

DOM NR 32, mur., ok. 1930 r.

ul. Dąbska

DOM NR 9, drewn., ok. 1930 r.

DOM NR 21, mur., ok. 1930 r.

ul. Garncarska

DOM NR 2/4, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 3, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 5, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 6, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 7, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 8, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 9, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 10, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 11, mur., 1941-1942 r.

DOM NR 12/14, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 13, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 15/17, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 16/18, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 19/21, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 20/22, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 23/25, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 24, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 26, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 27/29, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 28, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 30, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 31, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 32/34, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 33, mur., 1941-1942 r.
DOM NR 35/37, mur., 1941-1942 r.

ul. Grodzka

DOM NR 2, mur., 2 poł. XIX w., przebud. 1920 r.
Rejestr zabytków nr A-533/274 z dnia 14.10.1998 r.
DOM NR 3, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 5, mur., k. XIX w.
DOM NR 9, mur., ok. 1920 r., przebud. 1950 r.
DOM NR 11, mur., ok. 1910 r.
DOM NR 16, mur., ok. 1900 r.
DOM NR 17, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 21, mur., pocz. XX w.
DOM NR 23, mur., pocz. XX w., przebud. ok. 1940 r.

ul. Jasna

OFICYNA NR 4, mur., pocz. XX w. (w zespole domu Kajki 42)
OFICYNA NR 6, mur., pocz. XX w. (w zespole domu Kajki 42)
ul. Kajki
OFICYNA NR 7, mur., 1 ćw. XX w. (w zespole domu Mickiewicza 19)
DOM NR 12, mur., XIX/XX w.
OFICYNA NR 13, mur., 2 poł. XIX w. (w zespole domu Mickiewicza 13)
OFICYNA, ob. dom nr 14, mur., XIX/XX w.
DOM NR 16, mur., XIX/XX w.

- DOM NR 30, mur., 1905 w.
DOM NR 32/34, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 39, mur., k. XIX w.
DOM NR 42, mur., pocz. XX w.
DOM NR 48, mur., ok. 1910 r.
DOM NR 50, ob. muzeum, mur., 1 ćw. XX w.
OFICYNA, mur., 1 ćw. XX w. (w zespole domu Stary Rynek 27)
ul. Kilińskiego
DOM NR 1, mur., pocz. XX w.
DOM NR 5, mur., pocz. XX w.
DOM NR 9, mur., k. XIX w.
DOM NR 11, mur., pocz. XX.
ul. Krótka
DOM NR 1, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 2, mur., pocz. XX w.
ul. Krzywa
DOM NR 8, mur., ok. 1920 r.
ul. 3 Maja
MAGAZYN NR 14, mur., 1 ćw. XX w.
ul. Mickiewicza
DOM NR 4, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 5, mur., k. XIX w.
DOM NR 6, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 7, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 8, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 9, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 11, mur., 2 poł. XIX.
DOM NR 13, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 15, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 17, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 19, mur., 2 poł. XIX w.
ZESPÓŁ WILLI, ul. Mickiewicza 27:
a. willa, mur., 1880-1890 r.,
Rejestr zabytków nr A-459/200 z dnia 7.05.1991r.
b. ogrodzenie z bramą, mur.-żel., pocz. XX w.

ul. Nagórna

DOM NR 1, mur., ok. 1930 r.

ul. Nowy Rynek

DOM NR 3, mur., XIX/XX w.

DOM NR 4, mur., 1 poł. XIX w.

DOM NR 10, mur., k. XIX w.

DOM NR 11, mur., XIX/XX w.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

DOM NR 14, mur., XIX/XX w.

DOM NR 15, mur., XIX/XX w.

ul. Ogrodowa

WILLA NR 10, mur., ok. 1920 r.

ul. Orzeszkowej

DOM NR 1, mur., ok. 1920 r.

ul. Poniatowskiego

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 7, mur., ok. 1920 r.

DOM NR 13, mur., 1913 r.

DOM NR 14, mur., 1880 r., przebud. pocz. XX w.

DOM NR 20, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Pułaskiego

ELEKTROWNIA MIEJSKA, ob. siedziba LOK nr 10, mur., 1915 r., przebud. 1927

ul. Rzeźnicza

DOM NR 3, mur., k. XIX w., przebud. 1989 r.

OFICyna NR 4, mur., pocz. XX w. (w zespole domu Kilińskiego 1)

DOM NR 6, mur., pocz. XX w.

DOM NR 8, mur., k. XIX w.

DOM NR 9, mur., pocz. XX w.

ul. Sienkiewicza

DOM NR 8, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 10, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, mur., 2 poł. XIX w.

DOM NR 13, mur., pocz. XX w.

BUDYNEK KOMENDY POWIATOWEJ POLICJI NR 14, mur., l. 30 XX w.

DOM NR 16, mur., ok. 1880 r.

DOM NR 28, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Stary Rynek

DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 6, mur., k. XIX w.
DOM NR 7, mur., pocz. XX w.
DOM NR 8, mur., pocz. XX w.
DOM NR 9, mur., pocz. XX w.
DOM NR 11, mur., 1 poł. XIX w.
DOM NR 14, mur., pocz. XX w.
DOM NR 15, mur., k. XIX w.
DOM NR 17, mur., ok. poł. XIX.
DOM NR 22, mur., k. XIX w.
DOM NR 23, mur., ok. poł. XIX.
DOM NR 24, mur., ok. poł. XIX.
DOM NR 26, mur., 1887 r.

Rejestr zabytków nr A-470/211 z dnia 17.02.1992 r.

DOM NR 27, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 28, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 29, mur., XIX/XX w.

ul. 20 Stycznia

DOM NR 12, mur., ok. 1910.
DOM NR 14, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 16, mur., 1 ćw. XX w.
DOM NR 18, mur., ok. 1930 r.

ul. Toruńska

DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX w.
OFICYNA NR 6 a, mur., 2 ćw. XX w.
OFICYNA NR 8 a, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 9, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 13, mur., pocz. XX w.
DOM NR 17, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 21, mur., ok. 1910 r.
DOM NR 22, mur., pocz. XX w.
DOM NR 35, mur., pocz. XX w.
DOM NR 37, mur., 1 ćw. XX w.
DOM NR 38, mur., pocz. XX w.
DOM NR 40, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 47, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 48/50, mur., 1 ćw. XX w.
DOM NR 52 (1), mur., pocz. XX w.
DOM NR 52 (2), mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 56, mur., 1 poł. XIX w.
DOM NR 60, mur., k. XIX w.
DOM NR 61, mur., 1 ćw. XX w.
DOM NR 62, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 65, mur., pocz. XX w.
DOM NR 69, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 75, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 85, mur., ok. 1920 r.
DOM NR 103, mur., ok. 1920 r.

ul. Wodna

DOM NR 4, mur., 1900 r.
WILLA NR 6, mur., pocz. XX w.
ul. Wojciechowskiego

DOM NR 6, mur., 1 ćw. XX w.
DOM NR 21, mur., 1 ćw. XX w.

ul. Wschodnia

DOM NR 3, mur., ok. 1910 r.
DOM NR 4, mur., 1928 r.

ul. Zawiszy Czarnego

DOM NR 4, mur., 2 poł. XIX w.
DOM NR 6, mur., ok. 1920 r.

ul. Żelazna

SPICHLERZ NR 4, drewn., pocz. XIX w.
Rejestr zabytków nr A-24/324 z dnia 22.09.1950 r.
DOM NR 5, mur., ok. 1900 r.
DOM NR 13, mur., ok. 1920 r.

ZESPÓŁ FABRYKI FAJANSU I PORCELANY FREUDENREICHÓW:

a. piecownia, ul. Sienkiewicza 9, mur., 1 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.
b. malarnia, ul. Zielona, mur., 3 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.

- c. przerobownia mas i odlewnia wyrobów, ul. Sienkiewicza, mur., 3 ćw. XIX w.,
Rejestr zabytków nr A-484/225 z dnia 15.03.1993 r.
- d. piec dwukomorowy do wypalania wyrobów fajansowych, 1 poł. XIX w.,
Rejestr zabytków nr 1518/A z dnia 29.05.1974 r.
- e. willa właściciela, ul. Sienkiewicza 7, mur., 1912 r.
Rejestr zabytków nr A-536/277 z dnia 21.12.1998 r.
- f. wozownia, ob. hotel, ul. Zielona 5, mur., 3 ćw. XIX w.

POMNIK POWSTAŃCÓW STYCZNIOWYCH, 1863 r., odbudowany 1992 r.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome na terenie miasta Koła to wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego posiada w swoim wyposażeniu obiekty wpisane do rejestru zabytków pod nr 353/Wlkp/B decyzją z dnia 08.10.1990 r. (29 pozycji). Polichromia, ołtarz główny i boczne, ambona, prospekt organowy to wystrój w stylu neogotyckim, który nadano kościołowi w XIX w. Z okresów wcześniejszych należy wymienić gotycką kamienną płytę nagrobną Jana z Grabowa, barokowe obrazy i naczynia liturgiczne.

W kościele p.w. Nawiedzenia NMP i klasztorze OO. Bernardynów znajduje się zespół obiektów wpisanych do rejestru zabytków pod nr 352/Wlkp/B decyzją z dnia 26.10.1993 r. (114 pozycji). Wyposażenie kościoła jest jednorodne stylistycznie, wiąże się z rozbudową zespołu klasztornego w XVIII stuleciu. Bogate i różnorodne wyposażenie i wystrój kościoła oraz klasztoru stanowią m.in.: rokokowy ołtarz główny z k. XVIII w., rokokowe ołtarze boczne z k. XVIII w.: św. Tekli, św. Franciszka, św. Jana Nepomucena, św. Antoniego, św. Rocha, św. Anny z obrazami i rzeźbami, ambona, prospekt organowy, stalle, obrazy Stacji Męki Pańskiej, naczynia liturgiczne, portrety trumienne, epitafia, barokowe ornaty, późnobarokowa polichromia.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Dzielnica staromiejska Koła wpisana została do rejestru zabytków pod nr 31/384 decyzją z dnia 26.07.1951 r. Historyczny układ urbanistyczny miasta Koła obejmuje teren ukształtowany w XIV w. z elementami rozwiniętymi w XVIII w. i XIX w. Obszar pomiędzy widłami Warty obejmuje:

- nawarstwienia kulturowo-osadnicze od czasów pradziejowych po okres nowożytny,
- znajdujący się w centrum Stary Rynek,
- układ ulic w centrum miasta, stanowiący granice średniowiecznej lokacji: Starowarszawska, Grodzka, Joselewicza, Mickiewicza, Wyszyńskiego,
- ulice odchodzące od centrum: Pułaskiego, Kajki, Sejmikowa, Rzeźnicza, Wschodnia, Krzywa, Długosza, Krótka, Orzeszkowej, Fornalskiej, Nowy Rynek,
- ulice skrajne okalające zespół: Żelazna, Ogrodowa, Asnyka, Zawiszy Czarnego, Kilińskiego, Klasztorna,
- kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, zespół klasztorny Bernardynów,
- zabudowę mieszkalną przy w/w ulicach.

Dobry stan zachowania poszczególnych elementów układu przestrzennego: ulic, placów, podziałów gruntów, architektury sakralnej i mieszkalnej oraz wyraźna czytelność ich genezy widzianej w szerokim kontekście rozwoju gospodarczo-społecznego Wielkopolski w czasie reformy państwa w średniowieczu, a także w kontekście dalszych przekształceń w wiekach późniejszych, szczególnie w końcu XVIII w. i XIX w., stawia historyczny ośrodek miejski w grupie cennych zespołów współtworzących dziedzictwo kulturowe kraju.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą

planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Koła nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie miasta Koła nie zewidencjonowano dotychczas stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar miasta Koła został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy

też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie miasta Koła zewidencjonowano 17 stanowisk archeologicznych. Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu miasta Koła z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze, przynależność kulturową i chronologiczną:

Nr stan.	Nr obszaru AZP	Nr stan. na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia
1	57-44	45	?	przedłużycka	wczesna epoka brązu
2	57-44	46	?	przeworska	okres wpływów rzymskich
3	57-44	42	osada przyklasztorna	staropolska	późne średniowiecze
4	57-44	51	ślad osadniczy	staropolska	nowożytny
5	57-44	39	osada	przeworska	okres wpływów rzymskich
			osada	staropolska	późne średniowiecze
6	57-44	34	osada	przeworska	okres wpływów rzymskich
			ślad osadniczy	staropolska	wczesne średniowiecze
			osada	staropolska	późne średniowiecze
7	57-44	33	ślad osadniczy	nieokreślona	wczesna epoka brązu
			ślad osadniczy	staropolska	nowożytny
8	57-44	32	ślad osadniczy	pucharów lejkowatych	neolit środkowy
			ślad osadniczy	nieokreślona	wczesna epoka brązu
			ślad osadniczy	łużycka	epoka brązu/epoka żelaza
			ślad osadniczy	prapolska	wczesne średniowiecze
9	58-44	84	ślad osadniczy	nieokreślona	mezolit
			osada	łużycka	epoka brązu/epoka żelaza
10	57-44	12	osada	staropolska	nowożytna
11	58-44	1	osada	łużycka	epoka brązu/epoka żelaza
			osada	staropolska	późne średniowiecze
12	57-43	39	ślad osadniczy	łużycka	epoka brązu/epoka żelaza
			osada	staropolska	nowożytna
13	57-43	40	osada	staropolska	nowożytna
14	57-43	45	ślad osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
			osada	staropolska	nowożytna

Nr stan.	Nr obszaru AZP	Nr stan. na obszarze	Funkcja	Kultura	Chronologia
15	57-44	48	cmentarzysko	łużycka	V okres epoki brązu
16	57-44	49	?	nieokreślona	nieokreślona
17	57-44	50	MIASTO	staropolska	średniowiecze

Opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych z 2011 r.

Dzisiejsze Koło, w swych administracyjnych granicach, położone jest w tak zwanej Kotlinie Kolskiej, na styku trzech regionów geograficznych. Część północna i wschodnia miasta (Blizna i Nagórna Wieś) położona na wysokim brzegu pradoliny Warty zaliczana jest do Wysoczyzny Kutnowskiej. Stare miasto rozlokowane jest na wyspie Pradoliny Środkowej Warty. Od zachodu pradolinę w okolicy Kościelca zamykają Pagórki Złotogórskie.

Pradolina Warty posiada dwa poziomy morfologiczne - terasy zalewowej i wydymowej. Terasa zalewowa, niewiele wyniesiona nad dno, zajęta jest przez podmokłe łąki i płaty nieco suchszego terenu. Wydmy (obecnie powtórnie zalesiane) występują w pradolinie pasmami na południe od miasta w stronę Ruszkowa, na zachód w stronę Straszkowa i na północny zachód w stronę Dzieraw. Zbudowane zostały z materiału odkładanego przez Wartę i Kielbaskę i dokumentują etapy przesuwania się zakola Warty w kierunku północnej krawędzi pradoliny u schyłku epoki lodowej pod wpływem trzech kolejnych impulsów klimatycznych - najstarszy Dryas - Bölling, starszy Dryas - Alleröd, młodszy Dryas - Ancylus. Proces ten prawdopodobnie zakończył się z początkiem holocenu. Gleby tu występujące to mozaika gleb bagiennych i lekkich, piaszczystych mad. Pierwotnie dno doliny porastały lasy łęgowe oraz na wydymach bory mieszane.

Krajobraz pierwotny okolic Koła w holocenie możemy sobie wyobrazić jako kraj lesisty o dość zróżnicowanych środowiskach. Pierwsze większe odlesienia następują dopiero w związku z pojawieniem się gospodarki rolniczej w neolicie. Czytelne jest to w dolinie Warty w postaci uruchomienia procesów wydymowych. Pozbawione przeszkód w postaci roślinności piaski ulegały częściowemu rozwiewaniu. Ostatnio w trakcie badań wykopaliskowych w Straszkwie (gmina Koło) zaobserwowano co najmniej czterokrotne uruchamianie procesów wydymowych w jednym miejscu.

Zajmowanie poszczególnych stref środowiskowych przez stałe osadnictwo przebiegało generalnie dwuetapowo. Związane to było z możliwościami agrotechnicznymi dawnych społeczeństw. Przy stosowaniu agrotechniki lekkiej (z radłem) osadnictwo koncentrowało się w dolinie Warty.

Występujące tutaj piaszczyste sapy czy mady dawały się bowiem lepiej i łatwiej uprawiać. Posługujący się radłem rolnik łatwo dawał sobie radę z takimi glebami środowisk wilgotnych i preferował je wycinając energicznie lasy łąkowe. Z czasem obserwujemy zjawisko wkraczania na wysoczyznę morenową i zajmowanie gleb mocniejszych, głównie bielic, pod uprawę. Wiązało się to niewątpliwie z zastosowaniem agrotechniki ciężkiej polegającej na orce z zaprzęgiem wolim. Równocześnie jako efekt sprzężenia zwrotnego w środowisku zaczął się proces powiększania się amplitudy wahań wodostanów w Warcie. Wzmacniały go dodatkowo zmiany klimatyczne. Osady i uprawy dolinne narażone na coraz częstsze wylewy stawały się mniej dogodne i były porzucane. Osadnictwo wkroczyło w głąb wysoczyzny. Proces ten podlegał wielu fluktuacjom – po okresach ekspansji następowały okresy zaniku osadnictwa. Ciekawy obraz daje, niestety datowany tylko ogólnie na holocen, diagram pyłkowy z Gostawic - widać na nim wyraźnie 3 fazy pojawiania się i zanikania upraw zbożowych dokumentujących obecność człowieka. Proces ten zakończył się dopiero w pełnym średniowieczu, chociaż i dzisiaj obserwujemy tendencję do porzucania i zalesiania terenów o glebach mniej wartościowych.

Wydaje się, że oprócz przyczyn gospodarczych wpływających na koncentrację osadnictwa w okolicy Koła istniały również inne. Można tu wymienić na przykład istnienie przeprawy przez Wartę na lądowych szlakach komunikacyjnych czy dogodny punkt na szlakach wodnych wiodących Wartą.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszego miasta Koła sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu oraz środkowej epoki kamienia - mezolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Dogodne miejsce przeprawy przez Wartę, wykorzystywane przypuszczalnie przez te zwierzęta, umożliwiała urządzanie zasadzek i przyciągało z tego powodu grupy myśliwych. Jaką rolę w ich gospodarce pełniło prawdopodobnie również rybołówstwo i zbieractwo. O dużej mobilności tych społeczności świadczy obecność wśród ich wyrobów narzędzi z krzemienia czekoladowego, którego złoża występują w Górach Świętokrzyskich. Zamieszkiwali przeważnie w dość prostych, tymczasowych szałasach. Jedynie gdy zatrzymywali się na dłuższy, zimowy pobyt budowali półziemianki lub ziemianki. Do naszych czasów ślady ich pobytu przetrwały w postaci skupisk wyrobów krzemiennych. Są to narzędzia, jak ryłce i drapacze związane prawdopodobnie z obróbką skór, groty strzał zwane liściakami, a także

odpady krzemienne powstałe przy produkcji narzędzi - tak zwane rdzenie, z których odłupywano półwytwory oraz różnego rodzaju wióry i odłupki. W Kole znaleziono kilka takich wytworów niestety nie wiemy bliżej gdzie. Są to informacje archiwalne bez dokładnej lokalizacji.

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Pradolina Warty z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że pradolina Warty w pobliżu Koła przyciągała grupy łowców - zbieraczy.

Pozostawiły one po sobie ślady obozowisk (podobnie jak w poprzedniej epoce) w postaci skupisk typowych dla nich wyrobów krzemiennych. W tym czasie charakteryzowały się one miniaturyzacją i geometryzacją. Ostrza (trapezy, trójkąty itp.) umieszczane były pierwotnie jako wkładki w oprawach drewnianych lub kościanych tworząc broń lub narzędzie pracy. Polowano za pomocą łuku, jak świadczą duże ilości krzemiennych grocików strzał. Oprócz nich grupy te użytkowały także inne narzędzia, przede wszystkim różne drapacze i skrobacze, służące do obróbki drewna, wyprawiania skór itp. Wspomnianym znaleziskom towarzyszą przeważnie odpadki krzemienne powstałe przy produkcji narzędzi, wzmiankowane już tak zwane rdzenie, z których odłupywano półwytwory, a także różnego rodzaju wióry i odłupki. Świadczyłyby to o wytwarzaniu tych narzędzi na miejscu w czasie jakiegoś dłuższego pobytu na danym miejscu. W granicach administracyjnych Koła znamy dotychczas 4 stanowiska z mezolitu - stan. 9, 10, 11, 12.

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu w okolicach dzisiejszego Koła wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca. W najbliższej okolicy Koła zarejestrowano dotychczas kilka skupisk liczących po kilka stanowisk tej kultury. Położone one są w dolinie Warty na zalesionych obecnie wydmach należących do Dzieraw i Ruszkowa (gmina Kościelec). Z tym ostatnim skupiskiem wiąże się niewątpliwie stanowisko kultury pucharów lejkowatych odkryte w Kole: stan. 8.

Rozwijająca się prawie równolegle kultura amfor kulistych, będąca kontynuacją kultur wstęgowych i przejmująca wiele cech od kultury pucharów lejkowatych docierała na nasze tereny jedynie sporadycznie.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W regionie kolskim stanowiska z wczesnej epoki brązu są reprezentowane. Znany 2 stanowiska z tych czasów położone na terenie Koła: stan.1 i 7. Są one prawdopodobnie związane ze skupiskiem istniejącym na wydmach w Ruszkowie (gmina Kościelec).

W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur

popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy. Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia a system gospodarczy przez nią wykształcony, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. W uprawie roli stosowano prawdopodobnie równolegle 3 systemy: 1. intensywną uprawę ogrodową roślin strączkowych i warzyw na niżej położonych obszarach blisko miejsc stałego zamieszkania; 2. uprawę zbóż w systemie zaroślowo - odłogowym na nieco wyższych terenach terasy nadzalewowej i w dolinach małych cieków; 3. uprawę zbóż odłogowo - leśną (wypaleniskową) na terenach peryferyjnych (wysoczyźnie). Wykorzystywano też te tereny do wypasów bydła, koni, owiec i kóz. W uprawie posługiwano się sprzężajnym radłem, zaś mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało się sierpem brązowym. Wysiewano pszenicę, jęczmień, żyto, groch, bób, soczewicę, mak, lnicznik siewny, len i rzepę oleistą. Myślistwo, zbieractwo i rybołówstwo odgrywało niewielką rolę w gospodarce.

Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Groby ciałopalne stały się niemal wyłączną formą pochówku i jedną z najbardziej charakterystycznych cech tej kultury. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu. Znano także szeroko różne techniki tkackie.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Skupienie osadnicze kultury łużyckiej w pobliżu Koła liczy kilkadziesiąt punktów. Niestety mało charakterystyczny materiał pochodzący w większości z badań powierzchniowych nie pozwala na jego ściślejsze datowanie. Powoduje to, że otrzymujemy statyczny obraz zasiedlenia, bez możliwości uchwycenia dynamiki procesów osadniczych. Szczególnie utrudnione jest uchwycenie przejścia do epoki żelaza. Największe koncentracje stanowisk kultury łużyckiej, obejmujących zarówno osady jak i mniejsze punkty osadnicze będące pozostałościami sezonowych obozowisk obserwujemy w pobliżu południowej części miasta. Do tych skupisk można przypisać także konkretne cmentarzyska, z których korzystali okoliczni mieszkańcy. Pierwsze z nich odkryte zostało przypadkowo na przełomie XIX i XX wieku w czasie wybierania piasku i zanotowane przez znanego kolskiego regionalistę tych czasów M. Rawitę – Witanowskiego. Uratował on wówczas kilka naczyń i włączył do swojej kolekcji.

Po przeprowadzeniu się do Piotrkowa Trybunalskiego darował tamtejszemu Muzeum swoje zbiory, gdzie znajdują się tam one do dzisiaj. Stanowisko to funkcjonowało dotychczas w literaturze przedmiotu jako znajdujące się w Kole, gdy w rzeczywistości znajduje się ono już na gruntach wsi Straszków. Badano je szerzej w 2006 roku i datowano na IV okres epoki brązu (1000 – 800 lat p.n.e.). Drugie z nich (stan. 15), silnie zniszczone, odkryto w 2000 roku przy ul. Św. Bogumiła na terenie Powiatowego Inspektoratu Weterynarii. Datowane jest na V okres epoki brązu. Można przypuszczać, że w pobliżu południowej części miasta istniały w tym okresie przynajmniej 2 wsie, zabudowane niewielkimi domami, prawdopodobnie w konstrukcji zrębowej z niewielkimi piwniczkami.

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Na obszarze Koła nie zidentyfikowano jak na razie punktów osadniczych, które z całą pewnością można przypisać kulturze pomorskiej.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując wyłącznie osady otwarte. Podstawę gospodarki tej kultury stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. W ścisłym związku z postępowaniem w rolnictwie rozwijały się inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m.in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad, na naszym terenie raczej na małą skalę. Szczególnie charakterystyczny dla kultury przeworskiej, a zarazem odmienny w stosunku do okresu poprzedniego, był obrządek pogrzebowy. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Prochy zmarłego wraz z resztkami stosu i wyposażenia wsypywano do uprzednio wykopanej jamy, rzadziej umieszczano szczątki w popielnicach. W Kole notujemy tylko

4 stanowiska (2, 5, 6, 14), a w pobliżu kilkadziesiąt stanowisk kultury przeworskiej.

Z terenami Koła i okolic wiąże się jeszcze problem przebiegu w tym rejonie „szlaku bursztynowego”. K. Tymaniecki wysuwał hipotezę, iż szlak bursztynowy z Kalisza biegł na północny-wschód w kierunku Koła, gdzie znajdowało się naturalne przejście przez Wartę. Część badaczy sugeruje jednak istnienie w tym miejscu szlaku wodnego Prosną do Warty. Niewątpliwie istniało także lądowe połączenie między Kaliszem a Koninem. Na istnienie tego rodzaju drogi wskazuje wyraźne zagęszczenie znalezisk rzymskich między Kaliszem a Turkiem (wielką osadę handlową odkryto w ostatnich latach w Kwiatkowie, gmina Brudzew). Szlak Kalisz-Spycimierz pokrywa się ze szlakiem wytyczonym przez niemieckiego badacza okresu wpływów rzymskich J. Eggensa. Wydaje się jednak, że okolice Koła znajdował się na uboczu szlaku bursztynowego. Znalaziono jedynie pojedyncze importy rzymskie w postaci fragmentów ceramiki terra sigillata czy monet rzymskich.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrowek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Najbliższy gród, jeszcze z czasów plemiennych, znajdował się w Dobrowie (gmina Kościele). W czasach piastowskich nie pojawił się w okolicy

Koła ważniejszy ośrodek grodowy. Najbliższy to gród koniński, który zbudowano z inicjatywy czynników państwowych, prawdopodobnie w drugiej fali, w X wieku, gdy obsadzano strategiczne szlaki wiodące ku centrum państwa gnieźnieńskiego. Dotychczasowe datowania dendrochronologiczne wskazują, że głównie miało to miejsce w latach trzydziestych i czterdziestych X w.

W okresie tym dużą rolę odgrywała dolina środkowej Warty, jako jedna z ważnych arterii komunikacyjnych umożliwiających powiązania grodów między sobą oraz teren przepraw na lądowych szlakach handlowych i militarnych. Niewątpliwie był to duży bodziec do rozwoju osadnictwa w okolicach Koła i innych miejsc przeprawowych jak na przykład Kościelec.

Właśnie Kościelec stał się w następnych stuleciach centrum wokół którego skupiała się sieć osadnicza. Liczne osady, niektóre o powierzchni liczącej po kilkanaście hektarów (!), skupiają się wzdłuż Kiełbaski na gruntach Kościelca, Straszkowa, Gąsiorowa, Gozdowa czy Trzęsniewa. Skarby wczesnośredniowieczne odkryte w Gąsiorowie, Ochli czy Bliznej wskazują o nienajgorszych dochodach okolicznych mieszkańców. Uwieńczeniem procesu krystalizowania się ośrodka osadniczego było niewątpliwie powstanie parafii i budowa kamiennego kościoła św. Andrzeja w połowie XII wieku.

Należy przypuszczać, że w Kościelcu znajdowała się siedziba zarządu dóbr książęcych. Nie została ona dotychczas odkryta. Obronny dwór na kopcu, który został zlokalizowany na północ od kościoła (pod figurą św. Jana Nepomucena) pochodzi dopiero z czasów późnego średniowiecza.

Czy istniał i gdzie ewentualnie znajdował się gród chroniący kolskie skupisko osadnicze w XIII wieku - nie wiadomo. Domniemania, że był on na miejscu późniejszego zamku kolskiego, w świetle dotychczasowych badań archeologicznych, nie znalazły potwierdzenia. Istnieje także możliwość, że funkcje obronne (a na pewno refugialne czyli schronieniowe) mogło pełnić wzgórze kościelne na terenie Kościelca. Romański kościół pod wezwaniem św. Andrzeja, posiadał emporę. Militarna rola tego typu kościołów potwierdzona jest wielokrotnie w źródłach pisanych.

Kolski zespół osadniczy w XIV wieku zaczął spełniać warunki niezbędne do wykształcenia się miasta. Uważa się, że konieczna była do tego obecność grupy reprezentującej władzę (zarządcy dóbr królewskich w Kościelcu), fortyfikacji (zamek, który powstał właśnie w XIV wieku), ośrodka kultu (parafia w Kościelcu), rzemieślników (funkcja ośrodka produkcji i usług) oraz miejsca

targu (funkcja wymiany). Wszystkie te elementy pierwotnie rozproszone zostały scalone w jeden organizm w momencie lokowania miasta 1362 roku.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie miasta Koła znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie miasta (Strategia Rozwoju Miasta Koła przewiduje budowę nowych dróg, przebudowę i modernizację dróg istniejących, ze szczególnym uwzględnieniem bezkolizyjnego skrzyżowania z torami w ciągu ul. Włocławskiej; budowę Północnej Obwodnicy Miasta Koła; planuje się dokończenie przebudowy ul. Grodzkiej o rozbudowę ulicy Nagórnej, budowę sygnalizacji świetlnej wraz z oznakowaniem i korektą geometrii skrzyżowania ulic Aleja Jana Pawła II, Powstańców Wielkopolskich i Powstania Warszawskiego, budowę ścieżek rowerowych na bazie istniejących chodników oraz zbudowanie nowych w trakcie modernizacji dróg i włączenie wszystkich w sieć, rozbudowę parkingów na terenie miasta, budowę chodników, budowę placów zabaw i siłowni, budowę mieszkań komunalnych),

- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych (Strategia Rozwoju Miasta Koła przewiduje rozbudowę i modernizację sieci kanalizacyjnej i wodociągowej, modernizację oczyszczalni ścieków, modernizację starych kolektorów kanalizacji deszczowej, budowę brakujących separatorów wód opadowych i roztopowych na wylotach kanalizacji deszczowych),
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. W Gminie Miejskiej Koło użytki rolne zajmują łącznie powierzchnię 653 ha, z czego 343 ha to grunty orne, sady 7 ha, łąki i pastwiska 195 ha.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu – Kierownika Delegatury w Koninie.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych.

Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Koła przyjęte zostało Uchwałą Nr LI/484/2018 Rady Miejskiej w Kole z dnia 31 stycznia 2018 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, rozdz. 5. „Stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono zarys historii miasta, krótką charakterystykę obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wykaz obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W części II. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, rozdz.5. przedstawiono zasady ochrony konserwatorskiej:

I. Ochrona środowiska kulturowego miasta Koła:

1) ochrona historycznie ukształtowanego i zachowanego układu urbanistycznego

Starego Miasta w obrębie wyspy na rzece Warcie oraz częściowo na prawobrzeżnej stronie miasta poprzez:

- zachowanie historycznie ukształtowanej siatki ulic i rynku,
- uwzględnianie przy wtórnych podziałach nieruchomości historycznych zasad wydzielania nieruchomości i tradycyjnego sposobu rozmieszczania zabudowy na działkach budowlanych,
- zachowanie ciągłości historycznie ukształtowanych linii zabudowy i wewnątrz urbanistycznych,
- utrzymanie istniejącej zabudowy historycznej i realizację nowej w nawiązaniu do tradycyjnej, w szczególności w zakresie: architektury budynków, gabarytów, kształtów dachów, kolorystyki pokryć dachowych i elewacji, detali architektonicznych;

2) ochrona obiektów zabytkowych przed dewastacją poprzez ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i użytkowanie nie zagrażające zachowanym wartościom kulturowym,

3) wyeksponowanie w przestrzeni i możliwie szerokie udostępnienie obiektów zabytkowych,

4) ochrona i kształtowanie otoczenia obiektów zabytkowych w sposób nie zagrażający ich ekspozycji w przestrzeni poprzez:

- zakaz lokalizowania w bezpośrednim otoczeniu zabytku, na przedpolu widokowym, osi, otwarciu widokowym obiektów o wysokości lub gabarytach przesłaniających widok na zabytek oraz naziemnych obiektów infrastruktury technicznej wpływających niekorzystnie na odbiór wizualny zabytku,
- zakaz lokalizacji w sąsiedztwie obiektów zabytkowych obiektów o „agresywnej” architekturze, zakłócających odbiór obiektu,
- zachowanie w miarę możliwości wokół zabytku przestrzeni niezabudowanej;

5) ochrona i utrzymanie istniejącej zabudowy historycznej o wyraźnych cechach tradycyjnej architektury regionalnej,

6) ograniczenie wprowadzania do przestrzeni miasta budynków o architekturze wywodzącej się z innych regionów kraju i świata,

7) ochrona istniejących na terenie miasta kapliczek, miejsc pamięci, historycznych cmentarzy.

II. W odniesieniu do zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków obowiązuje priorytet wymagań konserwatorskich we wszystkich działaniach planistycznych, projektowych i realizacyjnych. Zasady kształtowania przestrzennego i prowadzenia wszelkich inwestycji, w tym zmiany sposobu

zagospodarowania terenu, zmiany sposobu użytkowania obiektów oraz podziałów historycznych założeń winny być podporządkowane uwarunkowaniom konserwatorskim. Wszelka działalność inwestycyjna prowadzona przy tych obiektach i w otoczeniu zabytku musi odbywać się na zasadach określonych w przepisach odrębnych obowiązujących w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

III. W stosunku do obiektów budowlanych będących w gminnej ewidencji zabytków, kierunki działań ochronnych powinny polegać na:

- ochronie przed rozbiórką i likwidacją obiektu, chyba że względy bezpieczeństwa publicznego stanowią o konieczności rozbiórki obiektu,
- utrzymaniu obiektu w dobrym stanie technicznym lub przywracaniu obiektu do właściwego stanu technicznego,
- ograniczaniu zmiany gabarytów obiektów, rozbudowy i nadbudowy,
- zachowaniu historycznych elementów dekoracyjnych,
- ograniczeniu wymiany tradycyjnych pokryć dachowych na pokrycia nie nawiązujące do historycznej wartości obiektu,
- ograniczaniu istotnych zmian kształtu dachu,
- ograniczaniu zamurowywania otworów okiennych i drzwiowych oraz wymiany stolarki okiennej i drzwiowej na nową bez nawiązania do dotychczasowych podziałów.

IV. W stosunku do cmentarzy i miejsc pamięci narodowej będących w gminnej ewidencji zabytków, kierunki ochrony powinny polegać na:

- dla cmentarzy czynnych – utrzymaniu kompozycji przestrzennej, a w szczególności: alei, podziału na kwatery, ochronie historycznych mogił, pomników, krzyży, ogrodzeń i bram, zieleni cmentarnej,
- dla cmentarzy nieczynnych z zachowanymi śladami ich istnienia – utrzymaniu jako obszaru o funkcji kulturowej i skupiska zieleni wysokiej, uporządkowaniu terenu w zakresie zieleni i ciągów komunikacyjnych, renowacji i ochronie zachowanych zabytkowych pomników, krzyży, nagrobków i ogrodzeń.

V. W stosunku do zabytkowego parku S. Moniuszki będącego w gminnej ewidencji zabytków, kierunki ochrony powinny polegać na:

- utrzymaniu kompozycji przestrzennej poszczególnych założeń, a w szczególności zabytkowych alei, wewnątrz krajobrazowych, kompozycji roślinnych, obiektów małej architektury,
- ochronie zachowanego starodrzewu,
- rewitalizacji na podstawie zachowanych informacji o historycznym kształcie

założenia.

VI. Stanowiska archeologiczne będące w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- w ich obrębie wszelka działalność inwestycyjna związana z prowadzeniem prac ziemnych oraz zmiany użytkowania gruntów muszą odbywać się na zasadach określonych w przepisach dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz w uzgodnieniu z organem ochrony zabytków,
- prace ziemne towarzyszące uzgodnionym inwestycjom muszą być poprzedzone badaniami archeologicznymi, po uprzednim uzyskaniu pozwolenia organu ochrony zabytków na prowadzenie badań archeologicznych.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Miasto Koło nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całego miasta. Obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie miasta, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

I. Uchwała Nr XXX/203/2004 Rady Miejskiej w Kole z dnia 30 listopada 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w rejonie ulic: Włocławskiej, Jana Pawła II, Sienkiewicza, Nagórnej;

§ 12. Ustala się obowiązek ochrony konserwatorskiej zespołu cmentarza wojennego, w granicach działki geodezyjnej, na której jest zlokalizowany. Wnioski

konserwatorskie: Na terenie cmentarza objętego ochroną konserwatorską obowiązuje: a/ historyczne rozplanowanie, b/ zachowanie pozostałości ogrodzenia murowanego, c/ zachowanie zabytkowej zieleni.

II. Uchwała Nr XXXIX/279/05 Rady Miejskiej w Kole z dnia 30 sierpnia 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Dąbska, Sienkiewicza, Rawity-Witanowskiego;

§ 12. 1. Plan wskazuje obiekty zabytkowe - obiekty objęte ochroną prawną na podstawie przepisów związanych z ochroną dóbr kultury, wpisane do rejestru lub ewidencji zabytków województwa wielkopolskiego. 2. Bez zezwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków nie wolno zabytków przerabiać, przebudowywać, odnawiać, rekonstruować, konserwować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian. 3. Wszystkie inwestycje związane z obiektami, które znajdują się w rejestrze lub ewidencji zabytków muszą być zgłoszone właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

III. Uchwała Nr XLVII/337/2006 Rady Miejskiej w Kole z dnia 28 sierpnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Toruńska, Sienkiewicza, Jana Pawła II, Blizna, Kolejowa wraz ze zmianami zatwierdzonymi Uchwałą Nr XXXIII/253/2008 Rady Miejskiej w Kole z dnia 26 listopada 2008 r.;

§ 13. 1. Plan wskazuje obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego objęte ochroną prawną na podstawie przepisów odrębnych związanych z ochroną dóbr kultury. Wykaz obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w załączniku nr 3 do niniejszej uchwały. 2. Bez zezwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wpisanych do rejestru zabytków nie wolno rozbierać, przerabiać, przebudowywać, odnawiać, rekonstruować, konserwować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać, rozkopywać ani dokonywać żadnych innych zmian. 3. Wszystkie inwestycje związane z obiektami, które są wpisane do rejestru wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 4. Plan wskazuje i obejmuje ochroną obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji zabytków województwa wielkopolskiego. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w ewidencji zabytków znajduje się w załączniku nr 3 do niniejszej uchwały. 5. Wszelkie planowane działania inwestycyjne dotyczące rozbiórki, rozbudowy i modernizacji obiektów znajdujących się w ewidencji zabytków muszą być zgłoszone do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i wymagają jego opinii.

§ 14. 1. Plan wyznacza strefę ochrony konserwatorskiej B - ochrony zasadniczych elementów rozplanowania i zabytkowych elementów przestrzennych, określoną jego granicą na rysunku planu. 2. W obrębie strefy B obowiązuje: 1) historyczne rozplanowanie, 2) historyczna linia zabudowy, z wyjątkiem ulicy Toruńskiej, 3) historyczna parcelacja, zmiany wymagają uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków 4) zachowanie tradycyjnej gęstości zabudowy, 5) zachowanie zabytkowej zieleni, 6) zharmonizowanie nowych obiektów z istniejącą zabudową w zakresie: skali, formy, materiału i kolorystyki, preferowana jest zabudowa szerokofrontowa, do trzech kondygnacji naziemnych, z dachami o pochylach połączonych, o symetrycznym, nieparzystoosiowym układzie elewacji głównej. 3. Wszelkie inwestycje planowane w obrębie strefy B wymagają uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków. 4. Plan wyznacza następujące strefy ochrony archeologicznej określone ich granicą na rysunku planu: 1) strefa ochrony relikwów archeologicznych, na których inwestycje muszą być poprzedzone badaniami archeologicznymi - dotyczy działek na których położone są obiekty wpisane do rejestru zabytków, 2) strefa obserwacji archeologicznej, na której prace ziemne związane z realizacją obiektów budowlanych o powierzchni zabudowy powyżej 25 m², mogą być prowadzone wyłącznie w porozumieniu z konserwatorem zabytków.

IV. Uchwała Nr XXIV/172/2008 Rady Miejskiej w Kole z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Toruńska, Towarowa, Składowa, Kolejowa;

§ 18.2. Ochroną konserwatorską obejmuje się obiekt wieży ciśnień. Wszelkie planowane roboty budowlane, remont, rozbudowa, przebudowa lub rozbiórka i odbudowa obiektu wieży i innych budowli na działce wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – Delegatura w Koninie.

V. Uchwała Nr XLIV/338/2009 Rady Miejskiej w Kole z dnia 26 sierpnia 2009 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Starego Miasta w Kole;

§ 11. Plan wskazuje obiekty zabytkowe - obiekty objęte ochroną prawną na podstawie przepisów związanych z ochroną dóbr kultury, wpisane do rejestru lub ewidencji zabytków.

Ustala się następujące warunki zagospodarowania terenów wynikające z zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) obiekty zabytkowe podlegają ochronie w granicach działek geodezyjnych, na których są zlokalizowane;

2) na terenach objętych ochroną konserwatorską nakazuje się: a) zachowanie historycznego układu granic działek, b) zachowanie historycznych linii zabudowy, c) zachowanie zabytkowej zieleni, d) zachowanie zabytkowej zabudowy, e) podporządkowanie nowych projektowanych obiektów historycznemu układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji obiektu, jego skali, formy, materiału i kolorystyki, f) podporządkowanie nowych elementów wyposażenia ulic i placów (mała architektura, reklamy, nawierzchnie, oświetlenie itp.) układowi zabytkowemu;

3) wszystkie zmiany, które właściciel planuje w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, wymagają uzyskania zezwolenia odpowiedniego terenowo organu ochrony zabytków;

4) na obszarze strefy zabytkowego układu urbanistycznego obowiązują następujące warunki: a) dopuszcza się remonty, rozbudowę i przebudowę budynków oraz ich nadbudowę związana z korektą geometrii dachów, pod warunkiem uzyskania zezwolenia odpowiedniego terenowo organu ochrony zabytków, b) projektowane zmiany wyglądu budynków muszą nawiązywać do historycznego charakteru ich elewacji frontowych, w szczególności detalu architektonicznego, wielkości i proporcji otworów okiennych i drzwiowych, a także formy dachów, c) zakazuje się stosowania barw jaskrawych w kolorystyce elewacji budynków, d) nowe budynki muszą zachowywać cechy ciągu zabudowy, w którym się znajdują, e) zakazuje się wtórnych podziałów działek, zacierających historyczny układ granic, f) w przypadku realizacji nowego obiektu na kilku połączonych działkach, dawne podziały należy uwidocznic na elewacji frontowej, g) zakazuje się stosowania materiałów o niskich walorach estetycznych, jak plastikowe okładziny elewacyjne, dachowe płyty faliste, papa czarna na dachach spadzistych.

VI. Uchwała Nr VI/33/2011 Rady Miejskiej w Kole z dnia 23 lutego 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulicy Słowackiego;

§ 15. 2. Obejmuje się ochroną konserwatorską teren wzdłuż ulicy Sienkiewicza oraz na narożniku ulicy Sienkiewicza i Słowackiego, teren ten wskazany jest na załączniku graficznym. Na tym obszarze zabudowa i zagospodarowanie terenów powinny być podporządkowane historycznym zasadom kształtowania zabudowy. Budynki gabarytami i formą architektoniczną powinny być dostosowane do

znajdujących się w bezpośrednim otoczeniu zabytków takich jak budynki w pierzei ulicy Sienkiewicza, willa Freudenreicha, zespół fabryki fajansu i porcelany Freudenreichów. W tym względzie wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu Delegatura w Koninie.

VII. Uchwała Nr XXXI/263/2013 Rady Miejskiej w Kole z dnia 30 stycznia 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulicy Energetycznej;

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się w granicach stref ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, oznaczonych na rysunku planu, nakaz prowadzenia prac archeologicznych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne właściwego miejscowo konserwatora zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

VIII. Uchwała Nr XXXVII/320/2013 Rady Miejskiej w Kole z dnia 28 sierpnia 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ul. Toruńskiej;

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej nakaz prowadzenia badań archeologicznych, których zakres i rodzaj należy uzgodnić z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków przed wydaniem pozwolenia na budowę.

XIX. Uchwała Nr XLV/418/2014 Rady Miejskiej w Kole z dnia 26 marca 2014 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Rawity - Witanowskiego, Dąbskiej;

§ 14. 1. Na terenie objętym planem nie występują dobra kultury współczesnej.
2. Na terenie objętym planem znajduje się zewidencjonowane stanowisko archeologiczne podlegające ochronie konserwatorskiej w granicach strefy wskazanej na rysunku planu. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach strefy ochrony konserwatorskiej, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

X. Uchwała Nr XI/89/2015 Rady Miejskiej w Kole z dnia 24 czerwca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulicy Sienkiewicza;

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr

kultury współczesnej ustala się: 1) nakaz kształtowania przeważającej kalenicy budynku zgodnie z rysunkiem planu; 2) dopuszczenie lokalizacji zabudowy w granicy działek sąsiednich, nawiązujące w ten sposób do historycznej parcelacji posesji miejskich; 3) w przypadku budowy nowego budynku zlokalizowanego w miejscu istniejącego budynku, wpisanego do gminnej ewidencji zabytków nakaz wprowadzenia elementów historyzujących oraz osiowości; 4) w przypadku odkrycia w trakcie robót budowlanych przedmiotów co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami sposób postępowania zgodny z przepisami odrębnymi.

XI. Uchwała Nr XX/200/2016 Rady Miejskiej w Kole z dnia 24 lutego 2016 r.

w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Toruńska, 20 Stycznia, Bolesława Prusa;

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się w granicach strefy „B” ochrony konserwatorskiej, wyznaczonej na rysunku planu, nakaz zachowania ustaleń przepisów odrębnych, w tym nakaz uzgadniania wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

XII. Uchwała Nr XXV/251/2016 Rady Miejskiej w Kole z dnia 29 czerwca 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Sienkiewicza, 3-go Maja, Narutowicza i Słowackiego;

§ 6. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: 1) w granicach strefy „B” ochrony konserwatorskiej, wyznaczonej na rysunku planu, obowiązują ustalenia przepisów odrębnych, w tym nakaz uzgadniania wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków; 2) dla Cmentarza żydowskiego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków, wyznaczonego na rysunku planu, obowiązują ustalenia przepisów odrębnych, w tym nakaz uzgadniania wszelkich prac związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

XIII. Uchwała Nr XLV/431/2017 Rady Miejskiej w Kole z dnia 27 września 2017 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulic: Sienkiewicza, Zielona;

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: 1) dla budynku dawnej pastorówki, znajdującego się w rejestrze zabytków pod nr

450/191, zgodnie z rysunkiem planu, nakaz zachowania ustaleń przepisów odrębnych; 2) w granicach strefy „B” ochrony konserwatorskiej, oznaczonej na rysunku planu, nakaz zachowania ustaleń przepisów odrębnych.

XIV. Uchwała Nr LII/504/2018 Rady Miejskiej w Kole z dnia 28 lutego 2018 r.

w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulicy Żelaznej;

§ 8. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: 1. Obszar objęty planem, zgodnie z Załącznikiem nr 1 do Uchwały obejmuje teren objęty ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego – Dzielnica Śródmiejska miasta Koła pod nr A-384. 2. Wszelkie prowadzone prace na terenie objętym ochroną konserwatorską, wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego w formie decyzji administracyjnej i powinny zostać poprzedzone wydaniem zaleceń konserwatorskich zgodnie z przepisami odrębnymi. 3. Cały obszar objęty planem, zgodnie z Załącznikiem nr 1 do Uchwały obejmuje tereny zawierające się w obszarze stanowiska archeologicznego nr 15, AZP57-40/50 - nawarstwienia kulturowa miasta, w obrębie którego prowadzenie działań inwestycyjnych związanych z robotami ziemnymi wymaga przeprowadzenia badań archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi. 4. W przypadku odkrycia przedmiotu w trakcie prowadzonych robót budowlanych lub ziemnych co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, nakazuje się: 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego burmistrza.

XV. Uchwała Nr VII/60/2019 Rady Miejskiej w Kole z dnia 27 marca 2019 r. w sprawie: miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Koła w rejonie ulicy Toruńskiej i Broniewskiego;

§ 7. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustala się: 1) ochronę dla budynku wpisanego do gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków – ul. Toruńska 85, dz. nr 50, budynek mieszkalny, ok. 1920 r.; 2) w przypadku odkrycia w trakcie robót budowlanych przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, iż są one zabytkami, postępowanie zgodnie z przepisami odrębnymi.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie miasta Koła, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, realizowane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8. Charakterystyka i ocena stanu zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO

Kościół farny w Kole swymi początkami sięga XIII wieku, kiedy wzniesione zostało jego obecne prezbiterium. Na przełomie XIV/XV w. kościół został rozbudowany o nawę. W 1470 r. przywilej króla Kazimierza Jagiellończyka zezwolił na powołanie przy kolskiej świątyni kolegium mansjonarzy, którzy prowadzili tu szkołę parafialną oraz opiekowali się tutejszym Bractwem Literackim. W latach 1863-1895 r. przeprowadzony został gruntowny remont i rozbudowa kościoła, obejmujący wymurowanie filarów i sklepień w nawie, dobudowę od zachodu kruchty oraz kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej od północy. Po zakończeniu tych prac świątynia została ponownie konsekrowana i nadano jej wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego.

Murowaną z cegły w wątku gotyckim i główkowym, orientowaną świątynię od południa, wschodu i północy otacza murowane z cegły ogrodzenie. Do trójnawowego halowego korpusu głównego przylega od wschodu niższe i węższe prezbiterium, od zachodu kruchta, od północy kaplica Matki Boskiej Częstochowskiej, a od południa skarbczyk i kaplica Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Do prezbiterium od południa przylega zakrystia. Ściany prezbiterium, nawy i kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej są oszkarpowane. Na wschodniej ścianie prezbiterium umieszczony został duży, XIX-wieczny krucyfiks. Dwuspadowe dachy nawy, prezbiterium oraz kaplic pokryte są dachówką karpieńską. Wnętrza korpusu głównego oraz kaplic bocznych nakryte są sklepieniami krzyżowo-żebrowymi, natomiast prezbiterium sklepieniem gwiaździstym. W zachodniej części nawy mieści się chór muzyczny z prospektem organowym.

W latach 1967-1968 przeprowadzono remont murów zewnętrznych, w 1970-1975 remont dachu, w 1978 roku założono nowe witraże w nawie.

W 1999 r. przeprowadzono remont i konserwację więźby dachowej nad nawą. W 2000 r. założono ceramiczne pokrycie dachu na nawie kościoła. Kościół utrzymany w dobrym stanie.

ZESPÓŁ KLASZTORNY OO. BERNARDYNÓW.

W 1456 r. starosta kolski Jan Hińcza z Rogowa sprowadził do Koła bernardynów reguły św. Franciszka i ufundował dla nich klasztor. Fundacja gotyckiego zespołu klasztornego ukończona została w 1482 r. staraniem księżnej Anny Sochaczewskiej, która po śmierci pochowana została w krypcie przed ołtarzem głównym kościoła. Bernardyni kolscy uzyskali liczne przywileje, m.in. prawo do nieograniczonego wyrębu drzewa w lasach i nieodpłatnego mielenia zboża w młynach, które zostały potwierdzone w 1650 r. w Warszawie przez króla Jana Kazimierza. Po postępujących w następujących wiekach zniszczeniach, wywołanych wylewami rzeki Warty klasztor został gruntownie przebudowany w latach 1755-1764. Od nowa wzniesiony w 1773 r. wg. proj. arch. Andrzeja Benke kościół klasztorny został konsekrowany w 17 września 1788 r. przez abpa gnieźnieńskiego Józefa Korytowskiego. Za udzielanie pomocy powstańcom i organizację manifestacji patriotycznych w czasie powstania styczniowego rosyjskie władze carskie ogłosiły kasatę zakonu bernardynów na podległych sobie terenach. Klasztor w Kole wyznaczony został na tzw. klasztor etatowy, do którego przeniesiono zakonników ze skasowanych klasztorów Warszawy, Góry Kalwarii, Paradyża, Warty i Kazimierza Biskupiego i w którym mieli pozostać aż do śmierci.

W czasie II wojny światowej okupacyjne władze niemieckie zamknęły klasztor. Kościół użytkowany był jako magazyn mebli i samochodowy warsztat naprawczy, natomiast klasztor przeznaczono na kwatery dla niemieckiej administracji i żandarmerii wojskowej. Zakonnicy zostali w 1940 r. wywiezieni do niemieckich obozów koncentracyjnych w Oranienburgu, a następnie w Dachau (w 1942 r. zginęli tam gwardian o. Wiktoryn Rudolf oraz br. Władysław Gołębiwski). W trakcie działań wojennych wycofujący się przed Armią Czerwoną Niemcy podpalili kościół, w wyniku czego spaleni uległa zakrystia oraz prezbiterium z ołtarzem głównym. Ponadto uszkodzone zostały wówczas obie wieże i dach świątyni. Zniszczenia te zostały usunięte po zakończeniu wojny. W 1959 r. odnowiona została polichromia sklepień nawy i prezbiterium. W I. 90 XX w. wykonano remont murów zewnętrznych i dachu, w 2000 r. założono ceramiczne pokrycie dachu na nawie kościoła. W kolejnych latach przeprowadzono remont klasztoru (więźba dachowa, pokrycie, elewacje,

odwodnienie). Zespół klasztorny utrzymany w dobrym stanie.

Nieorientowany, halowy kościół p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny murowany, wzniesiony na planie prostokąta. Do skierowanego na południe prostokątnego prezbiterium jako przedłużenie naw bocznych przylegają od wschodu kaplica, od zachodu przejście do budynku klasztoru, natomiast w jego południowej części, za ołtarzem mieści się zakrystia. W trójosiowej fasadzie, poprzedzonej gankiem z dwubiegowymi schodami, w którego w przyziemiu mieści się wejście do krypty, usytuowane są dwie dwukondygnacyjne kwadratowe wieże zwieńczone kopulastymi hełmami z latarniami. Kościół nakryty jest dachem dwuspadowym, na którego kalenicy w połowie jej długości usytuowana jest duża kwadratowa wieżyczka na sygnaturkę zwieńczona baniastymi hełmami z latarnią i krzyżem. Dachy kościoła oraz hełmy wież i wieżyczki na sygnaturkę pokryte są blachą. Trójprzęsłowe wnętrze kościoła z nawami bocznymi rozdzielonymi od głównej filarami nakryte jest sklepieniami żaglastymi w partiach nawy głównej, zakrystii i lokalności pod wieżami oraz sklepieniami żaglastymi na gurtach w nawach bocznych oraz na chórze i pod chórem. Prezbiterium nakryte jest kopułką, natomiast wnętrze krypty sklepieniem krzyżowym. Sklepienia naw i kopułę prezbiterium zdobi XVIII-wieczna polichromia z przedstawieniami scen z życia św. Franciszka.

Do kościoła od strony zachodniej przylega klasztor, złożony z trzech skrzydeł zamykających wraz ze wschodnią ścianą kościoła wewnętrzny czworoboczny dziedziniec. Murowany z cegły i otynkowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony budynek nakryty jest dachami dwuspadowymi oraz czterospadowym nad skrzydłem zachodnim. Ściany skrzydła południowego są oszkarpowane w narożnikach, ponadto jego wschodni, barokowy szczyt jest ujęty pilastrami. Wnętrze klasztoru zorganizowane jest przez usytuowane na obu kondygnacjach od strony dziedzińca korytarze, z których dolny nakryty jest sklepieniem kolebkowo-krzyżowym. Na zachód od klasztoru rozciąga się ogród klasztorny otoczony murowanym z cegły ogrodzeniem.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKO-AUGSBURSKIEGO

Kościół zbudowany w 1883 r. w stylu neogotyckim. Ściany murowane z cegły, nietynkowane. Kościół jednonawowy, na planie wydłużonego prostokąta, z wieżą od strony południowo-wschodniej i niewielką zakrystią od strony północno-zachodniej. Nawa nakryta dachem dwuspadowym. Elewacje boczne nawy pięćosiowe, w płaszczyznach wyznaczonych lizenami, zwieńczonych fryzem arkadkowym wysokie okna zamknięte łukiem ostrym. Elewacje

zwieńczone profilowanym gzymsem. W narożach tynkowane sterczyny. Wieża dwukondygnacyjna na planie kwadratu zwieńczona ostrosłupowym hełmem. W przyziemiu ostrołukowy portal wejściowy. Zniszczony w czasie wojny, remontowany w latach 1946, 1954. W latach 1998-2001 przeprowadzony został remont kapitalny wieży, naprawiono stropy, pomalowano wewnątrz. Zachowany w dostatecznym stanie.

Pastorówka zbudowana w 1903 w niewielkiej odległości na północ od kościoła. Budynek murowany, założony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Na osi elewacji wschodniej portyk wsparty na czterech filarach zwieńczony attyką i frontonem, w polu otwarta księga. W elewacji zachodniej osiowy ryzalit mieszczący klatkę schodową. Elewacje zwieńczone fryzem kostkowym, dzielone profilowanym gzymsem. Naroża boniowane. Otwory okienne w profilowanych opaskach z kluczem, zamknięte łukiem odcinkowym.

Po 1945 r. użytkowana przez organizacje społeczne, od 1956 przez bibliotekę. Obecnie obiekt nieużytkowany, zniszczony, wymaga remontu. Zespół ewangelicki jest własnością Parafii Ewangelicko-Augsburskiej.
KAPLICA P.W. PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO na cmentarzu rzymskokatolickim, ul. Poniatowskiego

Zbudowana w 1905 r. w stylu neogotyckim. Murowana z cegły, nieotynkowana, na wysokim kamiennym cokole, założona na planie prostokąta z wielobocznym prezbiterium od północnego-zachodu. Nad nawą dach dwuspadowy, w kalenicy sygnaturka, nad prezbiterium wielopołaciowy, dachy kryte dachówką karpiówką. Elewacje zwieńczone fryzem gąbkowym, krawędzie szczytów dekorowane żabkami. Otwory okienne prostokątne zamknięte łukiem ostrym, w prezbiterium w płaszczyznach wydzielonych przyporami. W fasadzie ostrołukowy portal zwieńczony pinaklami. Obiekt po remoncie w latach 2013-2014 w dobrym stanie.

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ul. Poniatowskiego

Założony w 2 poł. XIX w. Ogradzony murem z cegieł, z neogotycką bramą z ostrołukowym przejazdem i dwiema furtami po bokach. W bramie kute, żelazne kraty. Najstarszy istniejący nagrobek pochodzi z 1881 r. i należy do Emanuela Gottfrida Hoffmana. Układ cmentarza w całości dobry, kwater nieregularny. Zachowany układ przestrzenny i starodrzew. Część nagrobków wymaga odnowienia. Obiekt utrzymany w dostatecznym stanie.

RATUSZ

Ratusz w Kole został wzniesiony w 1 poł. XVI wieku. W świetle wyników badań architektonicznych prowadzonych przy odbudowie ratusza po zawaleniu się jego wieży, pierwotnie na jego miejscu usytuowany był znacznej wielkości drewniany dwór. W 1782 r. ratusz został poddany remontowi i barokizacji. Według zachowanej ikonografii z 1829 r. był wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta z fasadą od strony północnej oraz wysoką wieżą zwieńczoną barokowym hełmem usytuowaną w północno-zachodniej części budynku. Narożniki ratusza wzmocnione zostały masywnymi szkarpami. W latach 1835-1837 rozbudowano go w stylu klasycystycznym, prawdopodobnie wg proj. arch. Henryka Marconiego. Korpus ratusza główny uzupełniony został o trójosiowe skrzydło północne oraz jednoosiowe skrzydło południowe z dodatkowym, przedłużającym je do długości skrzydła północnego murem. Skrzydło północne i mur przedłużający skrzydło południowe połączono wysokim murem z bramą wjazdową, tworząc w ten sposób dziedziniec wewnętrzny ratusza. Elewację wschodnią budynku uzupełniono o czterokolumnowy portyk z balkonem na kondygnacji piętra. Obniżono dachy i usunięto barokowy hełm wieży. Zlikwidowano narożnikowe szkarpy. Nienaruszona pozostała gotycka wieża. Budynek murowany, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony nakryty wielospadowymi dachami. Elewacje zdobione boniowaniem. Prostokątne jedno- i dwuskrzydłowe okna ratusza na piętrze zamknięte są prosto, na parterze łukiem odcinkowym.

W maju 1987 r. w ratuszu doszło do katastrofy budowlanej - zawaliła się gotycka wieża ratusza, niszcząc ok. połowy korpusu budynku głównego. W roku 1989 rozpoczęto odbudowę ratusza. W 2000 r. zakończono odbudowę wieży. W roku 2003 podjęto decyzję o odbudowie skrzydeł ratusza, które z kolei rozbudowano w 2008 r. Budynek w dobrym stanie jest siedzibą Urzędu Miejskiego.

BUDYNEK URZĘDU POWIATOWEGO, ob. Urząd Miejski

Budynek wzniesiony w 1883 r. Początkowo siedziba państwowych urzędów i żandarmerii, od 2001 r. siedziba Urzędu Miejskiego. Ściany murowane z cegły, dach dwuspadowy. Budynek na rzucie prostokąta, z ryzalitami pośrodku dłuższych elewacji – nad frontowym szczyt schodkowy. Dwukondygnacyjny, na wysokich piwnicach. Elewacja frontowa i tylna trzynastoosiowa, boczne – trzyosiowe. Otwory okienne prostokątne, na pierwszym piętrze z naczółkiem prostym, wyżej – z wygiętym w łuk. Elewacje dzielone ceglanyimi fryzami, pod

okapem fryz arkadkowy. W latach 70. XX w. wykonano remont konstrukcji dachowej. W latach 1998-2001 przeprowadzono remont kapitalny obiektu. Budynek znajduje się w dobrym stanie technicznym.

WILLA, ul. Mickiewicza 27

Willa wzniesiona w latach 1880-1890. Do 1920 r. była własnością Aleksandra Cypriana von Kreutz'a, a w latach 1921-1929 r. dr med. Henryka Fiałkowskiego. W okresie międzywojennym willa należała do powiatu kolskiego i użytkowana była jako siedziba sejmiku powiatowego. Po wojnie mieściła się tu szkoła, biblioteka, a od 1980 r. internat Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego. Obecnie nieużytkowany, wymaga remontu. Budynek murowany założonym na planie zbliżonym do krzyża, dwukondygnacyjny, z wysoko wyniesioną częścią piwniczną. Elewacja frontowa, zachodnia, pięcioosiowa z szerokim ryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Od strony wschodniej wtórny aneks z wejściem do budynku. Detal architektoniczny w postaci trójkątnych naczółków, płycin, profilowanych gzymsów. Naroża boniowane.

W 2019 r. wykonano badania konserwatorskie i ekspertyzę konstrukcyjną stanu technicznego budynku, będące podstawą do sporządzenia projektu remontu i adaptacji na siedzibę Muzeum Technik Ceramicznych. Obiekt jest własnością Muzeum.

DOM, ul. Stary Rynek 26

Zbudowany w 1887 r. Pierwotnie na parterze znajdowała się restauracja, piętra zajmował hotel. W okresie powojennym w kamienicy mieścił się hotel WPGT „Kontur”, szkoła plastyczna. Budynek na planie litery L, ze ściętym narożnikiem, usytuowany w północnej części wschodniej pierzei rynkowej. Ściany murowane z cegły ceramicznej, otynkowane. Budynek trój kondygnacyjny, z elewacjami o klasycyzującym wystroju. Otwory okienne prostokątne, w profilowanych opaskach z naczółkami. Przez lata obiekt nieużytkowany, po pożarze w 2012 r. jego stan techniczny był katastrofalny – wypalona została konstrukcja dachowa oraz poddasze, zachowane zostały jedynie ściany zewnętrzne oraz częściowo ściany konstrukcyjne wewnętrzne. Od 2017 r. trwa remont kapitalny obiektu z adaptacją na cele mieszkalno-usługowe. Własność prywatna.

DOM, ul. Grodzka 2

Położony w południowo-zachodnim narożniku rynku, usytuowany kalenicowo do niego. Wzniesiony w 2 poł. XIX w., przebudowany w 1920 r.

Budynek murowany, dwukondygnacyjny, nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Detal architektoniczny w postaci opasek okiennych, profilowanych gzymsów podokiennych i międzykondygnacyjnych. Parter budynku zaadaptowano na funkcje usługowe. Remont obiektu przeprowadzono w 1998 r. (wymiana pokrycia dachu, stolarki okiennej i drzwiowej). Obecnie odnowienia wymagają elewacje. Własność prywatna.

ZESPÓŁ D. FABRYKI FAJANSU I PORCELANY FREUDENREICHÓW

Początki przemysłowej produkcji ceramiki w Kole sięgają połowy XIX w. Założycielem fabryki był Józef Freudenreich. W 1880 r. kolską wytwórnię przejął syn Józefa August, od 1904 r. synowie Augusta – Stefan i Czesław. Fabryka do 1939 r. pozostawała w rękach rodziny, w czasie wojny pozostawała pod zarządem niemieckim. W 1945 r. została upaństwowiona. Obecnie budynki dawnej piecowni, malarni przerobowi mas i odlewni wyrobów są własnością prywatną, w dobrym stanie technicznym, jednakże w znacznej części przebudowane, wykorzystywane jako obiekty handlowe.

Willa przy ul. Sienkiewicza 7 zbudowana została w 1912 r. przez ówczesnego właściciela fabryki Czesława Freudenreicha. Projektantem willi był inżynier architekt Zygmunt Lindner. Budynek murowany, założony na planie prostokąta, z piętrowym ryzalitem od strony wschodniej i prostokątną dobudówką od strony północnej. Budynek jednokondygnacyjny na wysokim cokole, dach wielopołaciowy, nad częścią budynku mansardowy. Obiekt stanowi własność prywatną. Po remoncie, w dobrym stanie.

SPICHLERZ, ul. Żelazna

Spichlerz w Kole wzniesiony został na początku XIX wieku. Oprócz niego w tym miejscu, nad lewym brzegiem wschodniej odnogi Warty usytuowanych było ponad dwadzieścia podobnych budynków. W XIX w. przepływająca przez miasto rzeka obok wybudowanej w 1823 r. drogi łączącej Koło z Warszawą i Poznaniem generowała bardzo intensywny transport wodny, głównie o gospodarczym charakterze. Do wybuchu II wojny światowej nadrzeczne spichlerze w Kole stanowiły własność prywatną. Część z nich uległa zniszczeniu na skutek pożarów w czasie wojny. Po 1945 r. ocalałe spichlerze przeszły na własność Skarbu Państwa. Kolejne budynki ulegały zniszczeniu lub zostały rozebrane w związku z budową fabryki ZREMB. W latach 60. XX w. użytkownikiem obiektu stały się Poznańskie Zakłady Zielarskie „Herbapol”, które prowadziły tu punkt skupu ziół i ich magazyn. Obecnie nieużytkowany, stanowi własność prywatną. Po remoncie kapitalnym w latach 2002-2003 zachowany

w dostatecznym stanie.

Budynek dwukondygnacyjny wzniesiony z drewna w konstrukcji sumikowo-lątkowej na kamiennej podwalinie. Kondygnacje parteru i piętra posiadają niezależne od siebie konstrukcje. Dwuspadowy, pokryty papą dach lamany typu polskiego, ze szczytami i uskokiem licowanymi deskami. Pod posadzką części parteru znajdują się zbiorniki głębokości 1,3 metra. Belkowe stropy wsparte są na podciągach spoczywających na dwóch rzędach drewnianych filarów usztywnionych podłużnymi i poprzecznymi płatwiami, wzmocnionych zastrzałami.

ZAMEK KOLSKI

Na zachodnim brzegu Warty, na terenie obecnej wsi Gozdów (gm. Kościelec) położony jest zamek kolski będący własnością gminy miejskiej Koło. Zamek wzniesiony został na terenie zalewowym, w odległości ok. 3 km na północny-zachód od miasta. Należy on do typu zamków niezwiązanych z założeniem urbanistycznym. Zamek, jak wynika z badań archeologicznych oraz architektonicznych wykazuje dwuetapowość budowy. Pierwszym etapem było powstanie wieży mieszkalno-obronnej na początku XIV w., a dopiero drugim, dobudowanie do niej murów obwodowych wraz z wieżą główną i budynkiem bramnym, co nastąpiło w trzeciej ćwierci tego wieku. Do naszych czasów przetrwała kurtyna zachodnia murów, część kurtyny północnej, w tym nieprzewiązany z pozostałymi kurtynami i niezabezpieczony odcinek wschodnimi, wieża ostatecznej obrony w narożniku południowo-zachodnim i strefa przyziemia wieży mieszkalnej oraz pozostałości bramy w kurtynie południowej.

Zamek początkowo pełnił rolę placówki obronnej, a następnie siedziby starostów. Koło było starostwem niegrodowym, tzw. tenuta, a pierwszym takim starostą, na którego natrafiamy w dokumentach już z 1383 r. był Krzon alias Krystyn z Kozięglów, późniejszy kasztelan sądecki. W dniu 6 lutego 1476 r. król Kazimierz Jagiellończyk w przywileju sochaczewskim nadał ks. Annie Sochaczewskiej w dożywocie Koło i Brdów. Po sześciu latach zamek kolski znowu wrócił w ręce starostów, którzy rezydowali na nim do 1577 r., a następnie, gdy popadł w ruinę, przenieśli się do Kościelca, wsi starościńskiej pod Kołem. Ostatnim jego burgrabim był Stanisław Ruszkowski. Zaniedbana warownia popadała w coraz większą ruinę tak, iż kartograf króla szwedzkiego Karola Gustawa - Erik Dahlberg, na swoim planie z 1655 r. nazywa ją *castellum destructum*. Za panowania Augusta III (po 1754 r.) Sejm Koronny darował ruiny zamkowe tutejszym bernardynom, którzy mieli używać materiał z zamku na

odbudowę swojego kościoła. W następnych wiekach zamek popadał w coraz większą ruinę, nie wspomniano o nim w dokumentach wizytacyjnych i źródłowych. Przypomniano sobie o nim raz jeszcze dopiero w 1815 r., podczas objazdu okolic Kalisza przez gen. Klemensa Kołaczkowskiego, którego celem było zinventaryzowanie obiektów starożytności nadających się jeszcze do użytku i ewentualnego wykorzystania ich dla celów militarnych. Odwiedził on m.in. Koło, lecz niestety plany sporządzone przez przybyłych wraz z nim inżynierów zaginęły. W XIX w., zamek kolski niszcząc pełnił już tylko rolę malowniczej ruiny. W tym stanie przedstawiają go rysunki z 1843 i 1844 r. W 1851 r. opisał go Kazimierz Stronczyński, a na początku XX w., rysownik Jan Olszewski uwiecznił dalszą destrukcję zamku.

Po II wojnie światowej z inicjatywy starosty powiatowego Ludwika Kaczmarka rozpoczęły się starania o zabezpieczenie ruin zamkowych. W 1953 r. wykonano inwentaryzację i wstępne badania zamku, które doprowadziły do teoretycznej rekonstrukcji jego rzutu. Rozpoczęto wówczas kilkumiesięczne prace budowlane, których celem było zabezpieczenie i konserwacja murów w stanie trwałej ruiny. Prace obejmowały przemurowania i uzupełnianie zachowanych fragmentów murów gotyckich od strony wewnętrznej i zewnętrznej oraz narożnik południowy wieży. Prócz tego zabezpieczono korony murów kurtyny południowej i zachodniej. Prace były kontynuowane w l. 70. XX w.

W 1984 roku powstał projekt zagospodarowania ruin i przyległego terenu pod kątem turystyki pieszej i kajakowej. Plany te z powodów finansowych nie zostały zrealizowane.

W 1987 roku rozpoczęto konserwację ruin zamku. Realizacja prac mieściła się w konwencji *ruiny uporządkowanej*, głównie za przyczyną zabiegów mających na celu podtrzymanie stanu technicznego strony zewnętrznej i wewnętrznej murów kurtynowych oraz zabezpieczenia korony murów.

Na dzień dzisiejszy stan zachowania reliktyw kurtyny północnej (której postępujące odchylenie się jest widoczne poprzez rozwarstwienie murów), a w szczególności jego wschodniego odcinka, nieprzewiązanego z pozostałościami zamku, silna destrukcja lica ceglanego muru, wskazują na bezwzględną konieczność podjęcia w trybie pilnym prac zabezpieczających tę część założenia zamkowego. Alarmującym wręcz jest obecny stan muru na styku wieży mieszkalnej i wschodniego odcinka północnej kurtyny zamku, gdzie doszło do pęknięcia muru nad zachodnim węzłowym łęku konstrukcyjnego, a co realnie grozi katastrofą budowlaną.

Rozpoczęcie prac od północnej strony zamku, czyli od kurtyny północnej wraz z reliktnami wieży mieszalnej, stanowić będzie pierwszy etap kompleksowych działań konserwatorskich. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w 2019 r. pozwoliły na rozpoczęcie działań konserwatorskich; opracowano program prac konserwatorskich i prac ratowniczych przy tej części zamku.

Jednocześnie podejmowane będą działania zmierzające do remontu i konserwacji pozostałych reliktnów oraz udostępnienia zamku do celów turystycznych, zgodnie ze współczesnymi standardami.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków

Miasto Koło nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru miasta, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiern ustalenię ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powódzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty

wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W zabytkowych parkach przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy urbanistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miasta. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta/burmistrza gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina miejska Koło wykonała gminną ewidencję zabytków nieruchomości w 2009 r. W latach 2013 i 2019 gminna ewidencja zabytków została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661).

W 2019 r. gminna ewidencja zabytków została uzupełniona o obiekty włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków Zarządzeniem Nr 29/WEZ/2018 Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 5 czerwca 2018 roku. W zaktualizowanej gminnej ewidencji zabytków nie ujęto obiektów nieistniejących: dom, ul. Mickiewicza 1, dom i oficyna, ul. Pułaskiego 1, dom, ul. Sienkiewicza 6, dom, ul. Toruńska 58.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2011 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), do końca 2020 r., opracowany zostanie plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez miasto,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie miasta oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami miasta Koło na lata 2020-2023” na stronie internetowej Urzędu Miejskiego,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w cyklicznych imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny.

10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,

- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Miasta; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr LVIII/436/2010 Rady Miejskiej w Kole z dnia 23 czerwca 2010 r.,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Miasta,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- zwolnienia z podatku od nieruchomości dla budynków zlokalizowanych w dzielnicy staromiejskiej oraz ul. Toruńskiej i ul. Sienkiewicza warunkowane remontem elewacji zgodnie z Uchwałą Nr XI/93/2015 Rady Miejskiej w Kole z dnia 24 czerwca 2015 r.,
- wydzielenie określonych kwot na coroczne, prawidłowe, utrzymanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących siedzibą Urzędu Miejskiego (ratusz, budynek przy ul. Mickiewicza); zakres planowanych prac uwarunkowany będzie każdorazowo, konstruowanym corocznie budżetem, który określi wielkość środków finansowych przeznaczonych na poszczególne zadania,
- rewitalizacja Nowego Rynku (wymiana nawierzchni, oświetlenie, nasadzenia drzew, elementy małej architektury),
- systematyczne prace porządkowe i remontowo-konserwatorskie na cmentarzu wojennym przy ul. Poległych oraz na terenie parku miejskiego S. Moniuszki,
- remont i adaptacja na cele muzealne willi przy ul. Mickiewicza 27,
- remont i konserwacja zamku kolskiego, zagospodarowanie otoczenia i udostępnienie obiektu do celów turystycznych zgodnie ze współczesnymi standardami; I etap prac planowany na 2020 r. obejmie remont i konserwację reliktów wieży mieszkalnej wraz ze wschodnim odcinkiem kurtyny północnej.

10.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. kamieniarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo,
- prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych założeniach zieleni w ramach programu aktywizacji osób bezrobotnych,
- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną.

10.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do jednych z ważniejszych działań w zakresie opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega. Szczególnie cenne tereny gminy miejskiej objęte ochroną krajobrazu w malowniczej dolinie Warty, bogata flora i fauna, dostępność komunikacyjna, wykorzystywany już turystycznie szlak wodny Warty, cykliczne imprezy w mieście o znaczeniu regionalnym, liczne zabytki, w tym cenne obiekty sakralne i drewniany spichlerz stanowiący najbardziej rodzimy element drewnianego dziedzictwa architektonicznego, ślady wielokulturowości, historyczny zespół urbanistyczny, schrony bojowe i ruiny zamku, postaci historyczne, zbiory i działalność muzeum i innych instytucji kultury, mogą stanowić atut turystyczny i poznawczy. Przebiegające przez gminę szlaki bazują częściowo na wspomnianych walorach i stanowią szczególną formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Wytyczone szlaki to, m.in.:

- *NADWARCIAŃSKI SZLAK ROWEROWY*, długości 257 km, należy do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, odcinek wschodni koloru niebieskiego, utworzony w 2005 r., wiedzie od Poznania poprzez m.in. tereny gminy, biegnąc nadwarciańskimi wałami i łęgami, dając

możliwość zapoznania się z unikalną florą i fauną obszaru NATURA 2000 „Dolina Środkowej Warty”, dalej do zapory zbiornika Jeziorsko;

- **SZLAK GOTYCKI** powiatu kolskiego, pieszy, dł. 5 km, stanowiący fragment wielkopolskiego szlaku kulturowego, na który składają się gotyckie katedry, kościoły, zamki obronne, klasztory, ratusze, ruiny i mury miejskie wzniesione na terenie Wielkopolski, obejmuje m.in. ruiny zamku kolskiego;
- **SZLAK SZWEDZKI**, kulturowy, upamiętniający wydarzenia wojny polsko - szwedzkiej 1655-1660, wiedzie przez: Konin - Tuliszków - Brudzew - Koło - Brdów - Gosławice - Kazimierz Biskupi – Przyjma;
- **SZLAKIEM KOLSKICH ZABYTEKÓW**, pieszy, obejmuje zabytki na terenie miasta, przed którymi ustawiono tablice z opisami;
- **SZLAK KAJAKOWY** rzeką Wartą, obejmuje odcinek od Koła do miejscowości Waki, z przystanią dla kajaków i łodzi przy MOSiR Koło;
- **SZLAK POLSKICH I PONIEMIECKICH UMOCNIEŃ POŁOWYCH W OKOLICACH KOŁA**, rowerowo-pieszy, historyczny, obejmujący sieć żelbetonowych schronów bojowych z 1939 r. tzw. linii „Przedmoście Koła”.

Szlaki rowerowe, które przebiegają przez tereny powiatu kolskiego, rozpoczynają i kończą się w Kole:

- **CZERWONY**, o dł. 45 km. Szlak ten wiedzie od Koła przez Dobrów, Police Mostowe, Police Ruszkowskie, Police Średnie, Białków Kościelny, Leszcze, Dąbrowice, Trzęsniew, Waki, Dzierawy, Ochle do Koła. Skrócony odcinek tego szlaku - od Białkowa Kościelnego przez Kościelec do Koła, oznaczono kolorem żółtym;
- **NIEBIESKI**, ok. 25 km, wiedzie od Koła przez Zawadkę, Rzuchów, Majdany, Ladorudzek, Tamówka, Grzegorzew, Skobielice, Powiercie, Zawadka, powrót do Koła;
- **ZIELONY**, ok. 80 km: Koło, Borki Młynek, Budziszlaw Stary, Drzewce, Smólniki, Plebanki, Lipiny, Lichenek, Babiak, Zakrzewo, Brzezie, Lubotyń, Mchowo, Wiecinin, Radoszewice, Brdów, Kielczew, Boguszyniec, Mikołajówek, Koło. Na odcinku Babiak – Brdów skrócony odcinek do ok 45 km oznaczono kolorem żółtym.
  - ❖ **ŚCIEŻKA DYDAKTYCZNO –PRZYRODNICZA** „Dolina rzeki Warty-Natura 2000”, wraz z tablicami informacyjnymi, utworzona

przez gminę miejską we współpracy z Kolskim Towarzystwem Przyrodniczym.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki np. szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią, zabytkami techniki, szlak kulturowy - np. związany z Powstaniem Styczniowym czy historycznymi postaciami, a tereny Natura 2000 zachęcają do zorganizowania miejsc obserwacji ptaków dla amatorów turystyki ornitologicznej (tzw. birdwaching), czy szlaku nordic walking. Dużą atrakcją turystyczną mogłyby stanowić ruiny zamku kolskiego, które dziś jeszcze nie są w pełni wykorzystywane. Po konserwacji zachowanych relikwów i zagospodarowaniem otoczenia mogłaby powstać baza dla organizowanych, obecnie cieszących się dużym zainteresowaniem w kraju, spotkań grup rekonstrukcyjnych.

Wszystkie takie przedsięwzięcia pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo- krajobrazowo-historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy miejskiej. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców miasta w celu wywołania w nich pożądanых zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta Koła wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania

przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez gminę.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny

realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy miejskiej,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadacz, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na

prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomości i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające na:

- 1) pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów,
- 2) usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia,
- 3) przygotowaniu gruntu pod nasadzenia,
- 4) zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia,
- 5) wykonaniu trawników,
- 6) czyszczeniu lub modernizacji zbiorników wodnych i cieków,

7) pracach związanych z budową lub modernizacją ciągów komunikacyjnych (alejek), obiektów małej architektury (wyłącznie: ławki, kosze na śmieci, tablice edukacyjne),

8) zakupie, montażu i instalacji oświetlenia parkowego.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in.

1) Programu Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne, ochrona zdrowia oraz dziedzictwo kulturowe. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

2) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego 2014 - 2020. Program składa się z 10 Osi Priorytetowych. W ramach Osi priorytetowej IV. Środowisko, Działanie 4.4. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wyznaczono następujące poddziałania oraz cele:

Poddziałanie 4.4.1. Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu;

Poddziałanie 4.4.2. Wydarzenia kulturalne;

Poddziałanie 4.4.3. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego w ramach ZIT i OSI.

Cel tematyczny: Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami;

Priorytet inwestycyjny: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Cel szczegółowy działania: Zwiększona atrakcyjność obiektów kultury regionu poprzez interwencje skierowane na inwestycje chroniące ich stan.

3) Programu rozwoju Obszarów Wiejskich 2014 - 2020. Wsparcie finansowe można uzyskać w ramach działania pn. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”, poddziałanie „Badania i inwestycje związane z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno-gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.